

**T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**ETKİLERİ AÇISINDAN HZ. PEYGAMBER'İN
KUREYŞ'LE YAPTIĞI GAZVELER**

**Hazırlayan
Oktay HOCAOĞLU**

**Danışman
Prof. Dr. Hüseyin GÜNEŞ**

Yüksek Lisans Tezi

ŞIRNAK, 2023

**T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**ETKİLERİ AÇISINDAN HZ. PEYGAMBER'İN
KUREYŞ'LE YAPTIĞI GAZVELER
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Oktay HOCAOĞLU**

**Danışman
Prof. Dr. Hüseyin GÜNEŞ**

ŞIRNAK, 2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Oktay HOCAOĞLU

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Etkileri Açısından Hz. Peygamber’in Kureş’le Yaptığı Gazveler” adlı Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Oktay HOCAOĞLU

Danışman
Prof. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

İslâm Tarihi ve Sanatları ABD Başkanı
Dr. Öğr. Üyesi Yakup AKYÜREK

ÖN SÖZ/TEŞEKKÜR

Savaşlar, insanlık tarihinin en mühim olaylarından. İnsanlığın genel seyri dikkate alındığında bu tür hadiselerin toplamları dönüştürdüğüne, yeni bir yaşam tarzına ittiğine, büyük kitleleri etkilediğine ve çağ açıp kapadığına şahit oluruz. Zira savaşlar insanlığın gidişatına vurulan hançerler gibidir. Bu hançer kimi zaman bir yarayı deşerek tedavi etmekte kimi zaman da bedene, iç organlara ve vücudun muhtelif yerlerine isabet ederek zarar vermektedir.

Yapıcı ve yıkıcı etkileriyle savaş bir realitedir ve büyük liderlerin, komutanların ve hatta peygamberlerin bu gerçekten kurtulamadıkları, kendilerini bir şekilde savaş meydanlarında buldukları rivayetlerden anlaşılır. Kur'an'ın penceresinden bu hadiseler bakıldığında savaşa dair birçok veriyle karşılaşılır. Hz. Mûsâ, Kudüs etrafında toplanan kafirlerle savaşmakla görevlendirildiğinde taraftarları *“Ey Mûsâ! O zorbalar orada oldukları müddetçe biz asla oraya giremeyiz. Haydi sen Rabbinle git, ikiniz onlarla savaşın, biz işte burada oturuyoruz”*¹ demişlerdi. Kur'an'ın bildirisine göre İsrâiloğulları'nın ileri gelenleri Hz. Mûsâ'dan sonra gelen bir peygamberden Allah yolunda savaşmaları için kendilerine bir kral tayin etmesini istemiş, ilk kral olarak kendisine itaat edilen Tâlût, Câlût ile savaşmıştı. Babası Hz. Dâvûd'dan miras kalan hükümdarlık tahtına erken yaşta oturan ve nübüvvetle görevlendirilen tahtına oturan Hz. Süleyman da i'lâ-yi kelimetullah için mücadele etmiş ve ordusuyla sefere çıkmıştı.²

Savaş ve peygamber olgusunu birlikte zikreden Kur'an, son elçi ve son peygamber Hz. Muhammed (sas) için de benzer çağrışımı yapmıştır. *“Saldırıya uğrayanlara zulme mâruz kaldıkları için savaş izni verildi”*³ hitabıyla kabilesinin gadrine uğrayan Nebî ve arkadaşlarına savaş izni vermiştir. Hicretin ilk yılında verilen bu izinle Hz. Peygamber yirmi yedi gazve ve onun iki üç katı kadar seriyye yönetmiştir. Ancak bu savaşların nihai hedefi aslında Kureyş olmuştur. Zira dönemin güç ve kudret anlayışı Kureyş üzerine bina edilmişti. Liderliği elinde bulunduran Kureyş'in alt edilmesi ya

¹ Kur'an-ı Kerim Meâli, çev. Halil Altuntaş - İbrahim Paçacı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009), el-Mâide, 5/24.

² el-Bakara, 2/102; en-Nisâ, 4/163; el-Enbiyâ, 21/79; en-Neml, 27/40.

³ el-Hac, 22/39.

da ıslahı yarımadaanın özölmesiyle eş değerdı. Bu yüzden Kur'an, Kureyş ile yapılan savaşlara projektörünü tutmuş, Enfâl, Ahzâb, Fetih, Âl-i İmrân vb. birçok sûrede Kureyş ile yapılan savaşların sebep ve sonucu anlatılmıştır. Hz. Peygamber de kendi kabilesiyle olan bu savaşlara özel önem vererek her birisini titizlikle yürütmüş, nihayetinde Kureyş'i dize getirerek nübüvvetini diğer Arap kabilelere de izhar etmiştir.

Hz. Peygamber'in Kureyş ile yaptığı gazvelerin diğer seferlerden ayrı müstesna bir yeri olduğu bellidir. Bu savaşlar sebep ve sonuç açısından sadece Müslüman ve müşrikleri değil, münafık ve Yahudileri de etkilemiştir. Elbette yapılan her savaştan coğrafya yani Arap Yarımadası da etkilenmiş ve yapılan bu gazvelerin siyasî, ekonomik etkileri olduğu kadar sosyal hayata da yansımaları olmuştur. Böylelikle her bir savaş yarımadaada yeni bir değişimi beraberinde getirmiştir. Yarımadaanın kaderini değiştiren bu savaşlar Kur'an'da birçok âyetin inmesine vesile olarak İslâm şeriatında da yeniliklere vesile olmuştur.

İslâm Peygamber'inin savaşları içerisinde Kureyş ile yapılan savaşların ayrı bir yeri bulunduğundan bu savaşları bütüncül bir gözle bir araya getirip yaptıkları değişimleri ele alan bir araştırma yapmanın gerekli olduğuna inandık. Bu inançla başladığımız alışmamızda Hz. Peygamber'in İslâm'ın yayılması önündeki engelleri kaldırmak için Kureyşlilerle yaptığı gazvelerin sonuçlarından ziyade bu gazvelerin Mekke, Medine ve Arap Yarımadası'ndaki etkileri üzerinde durarak listeleyip sıraladık

Bir giriş ve dört bölümden oluşan çalışmamızın girişinde çalışmanın amacı, kapsamı çalışma boyunca uygulanan metot ve istifade ettiğimiz kaynaklar zikredildikten sonra konuyla ilgili bazı kavramlar açıklanmıştır. Hz. Peygamber'in özellikle Kureyş'le yaptığı savaşlar hakkında bir değerlendirmede bulunulmuştur.

İlk bölümde Bedir Gazvesi'nin kısaca sebep ve sonucuna değinilip bu gazvenin etkileri incelenmiş, ikinci bölümde ise Uhud Gazvesi'nin sebep ve sonuçlarına değinildikten sonra bu gazvenin etkileri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde Hendek Gazvesi'nin sebep ve sonuçları aktarılıp, etkileri incelenmiş, son bölümde ise Mekke'nin Fethi, sebep ve sonuçlarına kısaca değinildikten sonra fethin etkileri ele alınmıştır. Her bölümün sonunda o savaşla ilgili Kur'an-ı Kerîm'deki âyetlere yer verilmiş ve konuyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Hüseyin Güneş'e; her türlü teknik konuda yardımcı olan Doç Dr. Kasım Ertaş'a, bilgi

ve tecrübelerinden yararlandığım Doç. Dr. Bahattin Keleş'e, tavsiye ve teşviklerinden ötürü Doç. Dr. Hakan Temir'e, Dr. Yakup Akyürek'e ve kadim dostum Harun Arslan'a şükranlarımı arz ederim.

Eğitim hayatım boyunca zaman zaman ihmal ettiğim buna rağmen maddî-manevî desteğini hissettiğim eşime de fedakarlıklarından ötürü teşekkürü bir borç bilirim.

Oktay HOCAOĞLU

ETKİLERİ AÇISINDAN HZ. PEYGAMBER'İN KUREYŞ'LE YAPTIĞI GAZVELER

Oktay HOCAOĞLU

Şırnak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları
Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Mart 2023

Danışman: Prof. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

ÖZET

Hız. Peygamber'in Kureyş ile yaptığı gazveleri etkileri açısından inceleyen bu çalışma, gazvelerin sebep ve sonuçlarını detaylarına girmeden ilgili gazvelerin çeşitli yönlerden etkilerinin anlaşılmasına katkıda bulunmayı hedeflemiştir. Çalışmamız Kureyş'le yapılan gazvelerin hem Müslümanlar hem de bölgede yaşayan diğer kabileler üzerindeki siyasî ve sosyo-ekonomik etkilerini incelemiştir.

Çalışmamız klasik eserleri ve bu alanda yapılan çağdaş çalışmalarını kronolojik olarak ele almıştır. Bu incelemeler esnasında gerekli yerlerde yorumlara yer verilmiş, yapılan yorumlarda objektif davranmaya gayret gösterilmiştir.

Sonuç olarak yapılan her gazve ile birlikte hem Mekkelilerden hem de civar kabilelerden Müslüman olanların sayısının arttığı görülmüştür. Ayrıca bu kişilerden bazılarının, ilerleyen yıllarda, özellikle Bizans ve Sâsânî topraklarına yönelik fetihlerde ve İslâm'ın yayılmasında büyük gayret gösterdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Gazve, Bedir, Uhud, Hendek, Fetih

THE PROPHET'S GHASWAS WITH QURAYSH IN TERMS OF THEIR EFFECTS

Oktaý HOCAOGLU

Şirnak University, Graduate School of Education, Department of Islamic History and Arts, M.A., March 2023

Supervisor: Prof. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

ABSTRACT

This research, which examines the Prophet's ghaswas with the Quraysh in terms of their effects, aims to contribute to the understanding of the effects of the battles in various aspects without going into details of the causes and results of the battles. Our study examined the political and socio-economic effects of the battles against the Quraysh on both Muslims and other tribes living in the region.

Our study deals with classical works and contemporary studies in this field chronologically. During these examinations, comments were made where necessary, and an effort was made to act objectively in the comments made.

As a result, it was seen that the number of Muslims from both Meccan and surrounding tribes increased with each ghaswa. In addition, it was seen that some of these people showed great effort in the following years, especially in the conquests of the Byzantine and Sassanid lands and in the spread of Islam.

Keywords: History of Islam, Battle, Badr, Uhud, Trench, Conquest

İÇİNDEKİLER

ETKİLERİ AÇISINDAN HZ. PEYGAMBER'İN KUREYŞ'LE YAPTIĞI GAZVELER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	İİ
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK	İİİ
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	İV
ÖN SÖZ/TEŞEKKÜR	V
ÖZET	İ
ABSTRACT	İİ
İÇİNDEKİLER.....	İİİ
KISALTMALAR.....	VI
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI.....	1
ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI	2
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
GAZVELERİN TERCİHİNDE GÖZETİLEN ÂMİLLER VE GAZVELERİN TERCİH SEBEPLERİ.....	6
BİRİNCİ BÖLÜM	
BEDİR GAZVESİ	
1.1. GAZVENİN SEBEBİ.....	8
1.2. GAZVENİN SONUCU.....	11
1.3. GAZVENİN ETKİLERİ.....	12
1.3.1. MÜSLÜMANLAR.....	12
1.3.2. MEKKELİLER	14

1.3.3. MÜNAFIKLAR	16
1.3.4. YAHUDİLER	17
1.3.5. ARAP YARIMADASI	18
1.3.6. KUR'AN'A YANSIMASI	20

İKİNCİ BÖLÜM

UHUD GAZVESİ

2.1. GAZVENİN SEBEBİ	29
2.2. GAZVENİN SONUCU	30
2.3. GAZVENİN ETKİLERİ	32
2.3.1. MÜSLÜMANLAR	32
2.3.2. MEKKELİLER	33
2.3.3. MÜNAFIKLAR	34
2.3.4. YAHUDİLER	35
2.3.5. ARAP YARIMADASI	36
2.3.6. KUR'AN'A YANSIMASI	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HENDEK (AHZÂB) GAZVESİ

3.1. GAZVENİN SEBEBİ	45
3.2. GAZVENİN SONUCU	47
3.3. GAZVENİN ETKİLERİ	47
3.3.1. MÜSLÜMANLAR	47
3.3.2. MEKKELİLER	48
3.3.3. MÜNAFIKLAR	48

3.3.4. YAHUDİLER.....	48
3.3.5. ARAP YARIMADASI.....	49
3.3.6. KUR'AN'A YANSIMASI.....	51

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEKKE'NİN FETHİ

4.1. GAZVENİN SEBEBİ.....	55
4.2. GAZVENİN SONUCU.....	56
4.3. GAZVENİN ETKİLERİ.....	57
4.3.1. MÜSLÜMANLAR.....	57
4.3.2. MEKKELİLER	57
4.3.3. MÜNAFIKLAR	60
4.3.4. YAHUDİLER.....	60
4.3.5. ARAP YARIMADASI.....	60
4.3.6 KUR'AN'A YANSIMASI.....	64
SONUÇ.....	66
KAYNAKÇA.....	66
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR

- b.** : Bin/İbn
bk. : Bakınız
bt. : Bint
c. : Cilt
c.c. :Celle Celaluhu
çev. : Çevirmen
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H : Hicrî
Hz. : Hazreti
M : Miladî
s. : Sayfa/lar
(s.a.v.) : Sallallahu aleyhi ve Sellem
thk. : Tahkik eden
t.s. : Baskı tarihi yok
v. : Vefatı
vd. : Ve devamı

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırmacılar Hz. Peygamber'in yapmış olduğu gazveleri önemli hususlardan biri olarak görmüş ve bu alanda incelemeler yapmışlar, çeşitli eserler kaleme almışlardır. Onun Mekke müşrikleri ile yapmış olduğu gazveler de çeşitli başlıklar altında farklı yazarlar tarafından incelenmiş; ancak yapılan bu çalışmalarda genellikle gazvelerin ya sebepleri ya da sonuçları üzerinde durulmuştur. Ülkemizde ve yurt dışında gazvelerin etkilerini inceleyen bir çalışmaya rastlanılmadığından, çalışmamızda gazvelerin doğrudan ve dolaylı etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken de Mekke müşrikleriyle yapılan ve sadece çatışmaların olduğu gazveler ele alınmıştır. Bir sınıflandırma yaparak önce tek tek gazvelerin sebep ve sonuçları üzerinde kısaca durulmuş daha sonra ise bu savaşların Müslümanlar, Mekkeliler, münafıklar, Yahudiler açısından Arap Yarımadası'ndaki etkileri ele alınmıştır.

Bu çalışmayı yaparken hedefimiz bu gazvelerin Mekke, Medine ve Arap Yarımadası'nda siyasî, sosyal, ticarî etkilerinin yanında fikhî etkilerinin olduğunu anlatmak ayrıca yapılan gazvelerin kişisel amaçlarla yapılmadığını; özelde Mekkelilerin genelde ise Arap Yarımadası'nda yaşayan insanların İslâm'la tanışmalarının önündeki engellerin kaldırılmaya çalışıldığını ortaya koymaktır. Yapılan her gazve ile birlikte hem Mekkelilerden hem de civar kabilelerden Müslüman olanların sayısı artmıştır. Ayrıca bu kişilerden bazıları, ilerleyen yıllarda, özellikle Bizans ve Sâsânî topraklarına yönelik fetihlerde ve İslâm'ın yayılmasında büyük gayret göstermişlerdir.

Araştırmamızın temeli "Hz. Peygamber'in Kureyş ile yapmış olduğu savaşların siyasî, ekonomik ve sosyal hem Mekke hem de Medine'de yaşayanlar açısından ne tür etkileri olmuştur?" sorusu üzerine kurulmuştur. Hz. Peygamber'in Kureyş ile yapmış olduğu savaşların öncelikle sebep ve sonuçları kısaca açıklandıktan sonra bu savaşların hem Mekkeliler hem Müslümanlar hem de bölgedeki diğer kabileler açısından ne tür etkilerinin olduğu incelenmiştir.

Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Kureyşlilerle yapılan ve çarpışmanın olduğu dört temel gazve -Bedir, Uhud, Hendek ve Mekke'nin Fethi- incelendiği için öncelikle Siyer-Megâzî kitapları kaynak olarak kullanılmıştır. Araştırmamızın konusu sebebiyle ilk dönem siyer kitaplarından sonra günümüzde bu alanla ilgili yazılmış, tezler, makaleler, ansiklopedi maddelerinden istifade edilmiştir. Ancak bununla beraber İslâm Tarihinin birçok alanla ilişkili olmasından ötürü Tefsir ve Hadis kaynaklarından da yararlanılmıştır. Bu eserler incelenirken, orijinal hallerinden tarafımızca tercüme edilmeye çalışılmış, ancak yer yer Türkçe çevirilerden de istifade edilmiştir. Çalışmanın oluşturulmasında şu hususlar gözetilmiştir.

- Konuyla ilgili rivayetler öncelikle yorum yapılmadan objektif bir şekilde aktarılmış, daha sonra gereken yerlerde yorumlara yer verilmiştir.
- Tarihler konusunda Hicrî takvim esas alınmış ama Miladî olarak da karşılığı yanına yazılmıştır.
- Kaynakların kullanımında kronolojik sıralamaya dikkat etmeye gayret edilmiştir.
- Müellif ve eser isimleri verilirken Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi esas alınmıştır.
- Dipnot kullanımı konusunda konuyla ilgili tüm kaynaklara yer vermektense, ilk geçtiği kaynaklar kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak farklı bir rivayet geçtiği takdirde diğer kaynaklar da dipnot olarak gösterilmiştir.

Kaynakların kullanımı noktasında ilk olarak megâzî alanında Zührî'nin (ö. 124/742) *el-Meğâzî*⁴ ve Vâkîdî'nin (ö. 207/823) *Kitâbu'l-Meğâzî*⁵ adlı eserinden fazlasıyla istifade edilmiştir. Zührî, Hz. Peygamber'in sîreti ve gazveleri gibi konularda elde ettiği bilgileri tenkit süzgecinden geçirmiş, olayları kronolojik olarak ele almıştır. Onun bu çalışmaları sayesinde siyerin ana hatları oluşmaya başlanmıştır.⁶ Vâkîdî ise Hz. Peygamber'in savaşlarını detaylı bir şekilde ele almış ve olayları sebep-sonuç açısından incelemiştir. *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları (Kitâbü'l-Meğâzî)*⁷ adıyla Türkçe'ye de çevrilmiş olan söz konusu eser kronolojiye ayrı bir önem

⁴ Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh ibn Şihâb ez-Zührî, *el-Meğâzî (İlk Dönem İslâm Tarihinde Savaşlar)*, çev. Mehmet Nur Akdoğan (Ankara: Ankara Okulu, 2020).

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, thk. Marsden Jones (Beyrut: Daru'l-İlmiyye, 1989).

⁶ Mustafa Hizmetli, *İslâm Tarihinin İlk Kaynakları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), s. 54.

⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları*, çev. Musa K. Yılmaz (İstanbul: İlk Harf, 2016).

vermiştir. Yine İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Kitâbü'l-Megâzi*⁸ adlı eserinden de faydalanılmıştır.

Siyer alanında ise ilk olarak İbn İshâk'ın (ö. 151/768) *Sîretü İbn İshâk*⁹ adlı eserinin zikredilmesi gerekir. Çünkü bu kitap siyer-megâzî alanında öncü sayılır. Nitekim bu alanda daha sonra yazılan eserler bu kitaptan istifade edilerek kaleme alınmıştır. İbn Sa'd da megâzî alanında ilk kitap yazanın İbn İshâk olduğunu belirtir.¹⁰ Bu kitap günümüze ancak İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîretu'n-nebeviyye*¹¹ adlı eseri aracılığıyla ulaşmıştır.¹² İbn Hişâm, İbn İshâk'tan farklı olarak, Kur'an'da zikredilmeyen ve Hz. Peygamber'le ilgili olmayan konulara yer vermemiştir.¹³ Ayrıca İbn Hişâm'ın bu eserinin şerhi olan Süheylî'nin (ö. 581/1185) *er-Ravzü'l-ünüf*¹⁴ adlı kitabından da istifade edilmiştir.

Konumuzla ilgili İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sîretu'n-nebeviyye*¹⁵, İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) *Cevâmiu's-Sîre*¹⁶, İbn Abdilber'in (ö. 463/1071) *ed-Dürer*¹⁷, İbn Seyyidinnâs'ın (ö. 734/1334) *'Uyûnu'l-Eser*¹⁸ gibi eserler de incelenmiştir.

Tabakat türü kitapların en meşhuru Vâkıdî'nin talebesi İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) eseri *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*¹⁹dır. Bu eser tabakat kitaplarının ilki ve günümüze ulaşan en eski eserdir.²⁰ O da hocası Vâkıdî gibi Hz. Peygamber'in savaşlarını sebep

⁸ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Absî el-Kûfî İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Megâzi* (Hz. Peygamber ve Dört Halife), çev. Ramazan Önal - Ahmet Şen (Ankara: Ankara Okulu, 2019).

⁹ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Ahmed Ferid Mezidi (Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, 2004).

¹⁰ Mustafa Fayda, "İbn İshâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 20/95.

¹¹ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mecdi Fethi Seyyid (Tanta: Dar Sahabeti li't-Turas, 1995).

¹² Fayda, "İbn İshâk", 20/96.

¹³ Mustafa Fayda, "İbn Hişâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/72.

¹⁴ Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh es-Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, thk. Ömer Abdusselam Selami (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 2000).

¹⁵ Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ*, thk. Hafız Seyyid Aziz Bey (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübü's-Sekafi, 1987).

¹⁶ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *Cevâmiu's-sîre ve hamsü resâ'ile uhrâ*, thk. Dr. İhsan Abbâs (Mısır: Daru'l-Mearif, 1900).

¹⁷ Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî İbn Abdilber, *ed-Dürer fi 'htisari'l-megâzi ve's-siyer*, thk. Dr. Şevki Dayf (Kahire: Daru'l-Mearif, 1982).

¹⁸ Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnu'l-eser fi fînûni'l-megâzi ve's-şemâ'il ve's-siyer* (Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1937).

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001).

²⁰ Hizmetli, *İslâm Tarihinin İlk Kaynakları*, s. 65.

ve sonuç bağlamında anlatmıştır. Bu alanda bir diğer eser olan İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *Üsdü'l-gâbe*²¹ adlı eserinden istifade edilmiştir.

Nesep kitaplarından İbn Habîb'in (ö. 245/860) *el-Munemmak fî Ahbâri Kureyş*²² ve Belâzürî'nin (ö. 279/892-93), *Ensâbu'l-eşrâf*²³ adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Belâzürî, bu kitabında başta Kureyş kabilesi olmak üzere diğer Arap kabilelerinin şecereleri ve Hz. Peygamber'in bu kabilelerle ilişkileri hakkında bilgi vermiştir.

Ayrıca çalışmamızda genel tarih kitaplarından da faydalanılmıştır. İslâm tarihinde kronolojik esasa göre kaleme alınmış ilk eser²⁴ olan Halife b. Hayyât'ın (ö. 240/854-55) *et-Târîh*²⁵, İbn Habîb'in (ö. 245/860) *el-Muhabber*²⁶, İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *el-Ma'ârif*²⁷, Taberî'nin (ö. 310/923) *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*²⁸, İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) *el-Kâmil fî't-târih*²⁹ ve İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-nihâye*³⁰ adlı kitabından istifade edilmiştir.

Çalışmamızda yer alan âyet mealleri için Diyanet İşleri Başkanlığınca yayımlanmış Kur'an-ı Kerim Meâli, ilk dönem tefsir kitaplarından Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*³¹, Fahrüddîn er-Râzî'nin (ö.606/1210) *Tefsîr-i Kebîr*³² ve İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*³³inden faydalanılmıştır.

²¹ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Daru'l Kütübü'l-İlmiyye, 1994).

²² Ebü Ca'fer Muhammed el-Hâşimî İbn Habîb, *el-Münemmak fî Ahbâri Kureyş*, thk. Hurşid Ahmed Faruk (Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1985).

²³ Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ el-Belâzürî, *Ensâbu'l-eşrâf*, thk. Muhammed Hamîdullah (Mısır: Daru'l-Mearif, 1959).

²⁴ Mustafa Fayda, "Halife b. Hayyât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/301.

²⁵ Ebü Amr ibn Hayyât eş-Şeybânî el-Basrî Halife, *et-Târîh*, thk. Ekrem Ziya Ömeri (Dimaşk: Daru'l Kalem, 1977).

²⁶ Ebü Ca'fer Muhammed el-Hâşimî İbn Habîb, *el-Muhabber* (Haydarabad: Dairetu'l-Mearifi'l-Osmaniyye, 1942).

²⁷ Ebü Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, thk. Dr. Servet Ukkâşe (Kahire: Daru'l-Mearif, 1707).

²⁸ Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* (Beyrut: Dar'ut-Turas, 1967).

²⁹ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târih*, thk. Dr. Ömer Abdusselam et-Tedmuri (Beyrut: Daru'l Kitabi'l-Arabiyye, 2012).

³⁰ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin Türki (Beyrut: Daru Hicr, 2003).

³¹ Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin Türki (Daru Hicr, 2001).

³² Ebü Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb*, çev. Doç. Dr. Suat Yıldırım vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1988).

³³ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddin (Beyrut: Daru'l Kütübü'l-İlmiyye, 1998).

Çalışmamızda hadis kitapları da incelenmiştir. Çünkü siyer ve hadis disiplinleri konu olarak Hz. Peygamber'in hayatını konu edinmiştir.³⁴ Bu bağlamda Buhârî'nin (ö. 256/870) *el-Câmi'u's-şahîh*³⁵ ve Müslim'in (ö. 261/875) *el-Câmi'u's-şahîh*³⁶inden faydalanılmıştır.

Klasik eserlerin yanı sıra Şâmî'nin (ö. 942/1536) *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*³⁷ gibi eserler, tezler, makaleler, konferans bildirimleri ve ansiklopedi maddeleri, ülkemizde ve ülkemiz dışında yapılan diğer araştırmalar incelenmiştir. Bu bağlamda Elşad Mahmudov'un *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*³⁸ adlı kitabından fazlasıyla istifade edilmiştir. Bu eserde adından da anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber'in gazve ve seriyyeleri, sebep ve sonuçları bağlamında incelenmiş ve çalışmamıza fikir vermesi yönünden büyük katkısı olmuştur.

Son olarak Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisinden mümkün mertebe faydalanılmaya çalışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve

Konumuz Hz. Peygamber'in savaşlarıyla alakalı olduğu için çalışmamız içerisinde sıklıkla kullanılan “gazve” ve “seriyye” kelimelerinin hem kelime hem de terim anlamlarının verilmesinin konunun anlaşılması açısından uygun olacağı düşünülmüştür.

“g-z-v” kökünden türeyen ve terim olarak “istemek, talep etmek” anlamlarına gelen³⁹ “gazve” kelimesi; ıstılahta asker sayısına bakılmaksızın, savaş veya başka bir amaçla, çarpışma olsun veya olmasın Hz. Peygamber'in sevk ve komuta ettiği seferlerdir.⁴⁰

³⁴ Hüseyin Güneş, “Siyer Araştırmalarında Hadis Kaynaklarının Önemi”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 3 (2018), 55-66, s. 63.

³⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr Nasır (Beyrut: Dar Tuk en-Necat, 2001).

³⁶ Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Daru İhyai'l Kütübi'l Arabî, ts.).

³⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-'ibâd*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1993).

³⁸ Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları* (Ankara: İSAM, 2018).

³⁹ Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Daru Sadr, 1993), c. 15, s. 423.

⁴⁰ Hüseyin Algül, “Gazve”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/488.

“s-r-y” kökünden türetilen⁴¹ ve “gece yolculuğu yapmak, yaptırmak” gibi anlamlara gelen “seriyye” kelimesi “*Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya götüren Allah’ın (c.c.) şanı ne yücedir.*”⁴² âyetinde de aynı manada kullanılmıştır. İstılahta ise Hz. Peygamber’in hedef ve planlarını kendisinin belirlediği; ancak sahâbelerinden birinin komutasında yolladığı askerî birliklere denilmektedir.⁴³

Gazvelerin Tercihinde Gözetilen Âmiller ve Gazvelerin Tercih Sebepleri

Çalışmamızda Hz. Peygamber’in Kureyş ile yaptığı tüm gazveler değil sadece Bedir, Uhud, Hendek Gazveleri ile Mekke’nin Fethi incelenmiştir. Bunun sebebi ise kanaatimizce bu zikredilen gazvelerin her birinin bir dönüm noktası olmasıdır.

Bedir Gazvesi, İslâm’ın ilk dönemlerinde meydana gelen en önemli olaylardan biridir. Mekke ve Medine orduları arasındaki sayısal farklılığa rağmen Müslümanların zafer kazanması bu olayın önemini ortaya çıkarmıştır. Kur’an’da bu gazveyle ilgili birçok âyetin yer alması ve bu konu üzerine yazılanlar da bunu göstermiştir. Bu gazve Müslümanların Mekke karşısında aldığı ilk büyük galibiyet olmuştur. Kureyş, zulüm ve işkence ettiği bir avuç topluluk tarafından mağlubiyete uğratılmış, bu mağlubiyet sonucunda da Araplar arasındaki itibarı sarsılmıştır.

Uhud Gazvesi, yine Müslümanlar açısından bir dönüm noktasıdır. Çünkü Müslümanlar bu gazvede Hz. Peygamber’in defaatle uyarmasına rağmen emrine karşı gösterdikleri zaafıtan ötürü mağlubiyeti tatmıştır. Ancak sonrasında Hz. Peygamber’in çağrısına tekrar kulak vermeleri neticesinde toparlanmışlar ve kesin bir yenilgiden kurtulmuşlardır. Bu gazve Müslümanlara Hz. Peygamber’e itaatin ne derece önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Hendek Gazvesi, Müslümanlar için şu açılardan önemlidir: Kureyş bir daha Medine’ye saldırma fırsatı bulamamış, Kureyş’in Arap Yarımadası’ndaki hâkimiyeti sarsılınca da diğer Arap kabileleri İslâm’ı öğrenmeye çalışmışlar ve bu amaçla Medine’ye elçiler göndermeye başlamışlardır.

Mekke’nin Fethi ile beraber Arap kabilelerinin büyük bir çoğunluğu İslâmiyeti tercih etmeye başlamışlardır. Hevâzin ve Sakîf gibi büyük kabilelerle

⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. 14, s. 381-382.

⁴² el-İsrâ, 17/1.

⁴³ Serdar Özdemir, “Seriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/565.

savaşılmış ancak daha sonra bu kabileler de Müslüman olmuşlardır. Hayber Yahudileri de yapılan savaş neticesinde Medine'nin hâkimiyetini tanımak zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla Arap Yarımadası'nda Müslümanlar için ciddi tehdit arz eden unsurlar bertaraf edilmiştir.

Zikredilen bu sebeplerden ötürü tezimizde sadece bu dört gazvenin sosyal, ekonomik, siyasî ve fikhî etkileri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BEDİR GAZVESİ

Bu bölümde Müslümanların Hz. Peygamber komutasında Mekkeli müşriklerle yaptıkları, Kur'an'ın ifadesiyle “*Yevmu'l-Furkan*”⁴⁴ olan Bedir Gazvesinin sebep ve sonuçları zikredilecek, daha sonra ise gazvenin etkileri üzerinde durulacaktır. Müslümanlarla Kureyş'in, yani iman ehli olanlarla inkar ehli olanların ilk savaşı olduğu için bu tabirin kullanıldığı düşünülmektedir.

1.1. Gazvenin Sebebi

Bedir Gazvesinin sebebi ile ilgili İbn İshâk'ın eserinde herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak başka kaynaklar incelendiğinde gazvenin sebebi şöyle zikredilmiştir: Hz. Peygamber, Ebû Süfyân b. Harb'in⁴⁵, Kureyş'in malları ve ticaret eşyası bulunan bir kabileyle Şam'dan gelmekte olduğunu haber almıştır. Bunun üzerine Mekke'de bırakmak zorunda oldukları mallarına karşılık kervandaki malları ele geçirmek için Müslümanları harekete geçmeye çağırmış: “*İşte Kureyş'in kervanı! Müşriklerin mallarıyla dolu. Kervana yöneliniz, umulur ki Allah sizi onunla ganimetlendirir.*”⁴⁶ demiştir.

Müslümanların bir kısmı bu işi hafife alırken, bir kısmı da bu işi ağırdan almıştır. Çünkü hiçbiri Resulullah'ın bir savaşa girişeceğini sanmamıştır.⁴⁷

⁴⁴ el-Enfâl, 8/41.

⁴⁵ İbn Habîb onu Benî Ümeyye'nin dahileri arasında zikreder. İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 132.

⁴⁶ Zührî, *el-Meğâzî*, s. 51; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 261; Halife b. Hayyat'ın eserinde sadece Hz. Peygamber'e Ebu Süfyân'ın kervanının Şam'dan geldiği haberi ulaşır ve kervanı ele geçirmek için hazırladıkları zikredilir. Halife, *et-Târîh*, s. 57; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, c. 2, s. 421; İbn Hazm, *Cevâmiu's-sîre*, s. 107; İbn Abdilber, *ed-Dürer*, s. 102; Süheyli, *er-Ravzü'l-üniif*, c. 5, s. 59; İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnu'l-eser*, c. 1, s. 281; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 56; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, c. 4, s. 18.

⁴⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 261; İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnu'l-eser*, c. 1, s. 281-282; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 56; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, c. 4, s. 18-19.

Ebû Süfyân Hicaz'a yaklaştığı zaman Müslümanların kervana saldırma ihtimalini araştırmış ve rastladığı insanlara bu durumu sormuştur. Sonunda bir kafileden şöyle bir haber almıştır: “*Muhammed, ashâbını sana karşı savaşmak için hazırlamıştır.*” Ayrıca İbn Hişâm'da şöyle bir rivayet de zikredilmiştir: Ebû Süfyân yolda gördüğü bir adamdan iki süvarinin az önce yanlarından geçtiğini öğrenmiş, onların olduğu yere varınca hayvanlarının pisliğinden çıkan hurma çekirdeklerinin Yesrib hurması olduğunu görmüş ve takip edildiğini anlamıştır.⁴⁸ Bunun üzerine Damdam b. Amr el-Gıfari'yi Mekke'ye göndermiş, Kureyş'in mallarına sahip çıkmalarını ve Muhammed'in ashâbıyla beraber kendilerine yaklaşmış olduğunu haber vermesini emretmiştir. Damdam da hızla Mekke'ye yönelmiştir.⁴⁹ Damdam'ın Mekke halkını uyarmasından sonra müşrikler mallarının Müslümanların eline geçmesinden endişe ederek, hızlıca hazırlanmış ve “*Muhammed ve ashâbı bu kervanı İbn el-Hadramî'nin kervanı gibi mi zannettiler? Hayır, vallahi bunun böyle olmadığını kesinlikle bilecekler.*” demişlerdir.⁵⁰ Bununla birlikte İbnü'l-Esîr, Amr b. el-Hadramî'nin, Hz. Peygamber'in istihbarat amaçlı 2/624 yılı Cemaziyelevvel ayında yollamış olduğu Abdullah b. Cahş komutasındaki birlik tarafından Recep ayının son günü öldürülmesi ve Ebû Süfyân'ın Kureyşlilere ait Şam'dan gelen kervana el koymasını savaşın sebepleri arasında saymıştır.⁵¹

Amr b. el-Hadramî olayı şu şekilde gerçekleşmişti: Hz. Peygamber, Abdullah b. Cahş komutasında bir birliği Medine civarına Kureyşliler hakkında bilgi almak amacıyla göndermişti. Abdullah b. Cahş, Kureyş'e ait bir ticaret kervanıyla karşılaşmış, kendisine verilen görev sadece istihbarat olmasına rağmen bu kervana saldırmış, kervanda bulunanlardan Amr b. el-Hadramî'yi öldürmüş ve iki kişiyi esir alıp kervanın mallarına da el koymuştu.⁵²

⁴⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 276.

⁴⁹ Zührî'nin kitabında sadece Ebu Süfyân'ın Hz. Peygamber ve ashâbından endişe ettiği, bu sebeple yolda rastladığı kişilerden haber sorduğu ve bu endişe sebebiyle kervanın yolunu değiştirdiği zikredilmektedir. Zührî, *el-Meğâzî*, s. 51-52; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 261; Taberi'de Ebu Süfyân'ın Mekke'lilere gönderdiği şahsın ismi zikredilmemektedir. Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, c. 2, s. 421-422; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 1, s. 159-160; İbn Hazm, *Cevâmiu's-sîre*, s. 107; İbn Abdilber, *ed-Dürer*, s. 102; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, c. 5, s. 60; İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnu'l-eser*, c. 1, s. 282; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 56-57; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, c. 4, s. 19.

⁵⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 262; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, c. 5, s. 63; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 59; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, c. 4, s. 21.

⁵¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 2, s. 10-12.

⁵² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 255-260.

Gazvenin muhtemel sebepleri üzerinde duran Mahmud Şîr Hattâb, gazvenin başlatılmasında Müslümanları etkin kabul eder ve kitabında Müslümanların hicret sonrası ekonomik zorluklar çektiklerini, bu sebeple de müşriklerin kendilerinden gasp ettikleri mallarını kurtarmak için harekete geçtiklerini belirtir. Müşrikleri savaşa iten neden ise Amr b. el-Hadramî'nin intikamını Müslümanlardan almaları gerektiği inancı ve bunun hem kendileri hem de civar kabileler açısından saygınlıklarını korumanın yolu olarak görmeleridir.⁵³

Hattâb, ayrıca Müslümanların kervanı ele geçirmenin yanında bir diğer amacının Kureyş'e gözdağı vermek olduğunu, müşriklerin ise kervanı korumanın yanında Müslümanları hezimete uğratıp, Araplar arasında itibarlarını korumak olduğunu belirtir.⁵⁴

Gazvenin muhtemel sebepleri üzerinde duran Âdem Apak çalışmasında konuyla ilgili şu ifadelere yer vermektedir: “Bedir Savaşı'nın zahirî sebeplerinden biri Amr b. el-Hadramî'nin intikamının alınma isteği, diğer sebep ise Şam'dan dönen kervanın Müslümanların eline geçecek olma ihtimalidir. Ancak savaşın asıl sebebi müşriklerin Müslümanlara karşı düşmanlıkları sebebiyle onları ortadan kaldırma düşüncesidir. Çünkü müşriklerin lider takımı hicretten hemen sonra Müslümanları savaşla tehdit etmişlerdi. Bu kervanın hedefi de Müslümanlara karşı yapılacak olan büyük bir saldırıyı finanse etmektir. Bu sebeple de kervana Mekkeli bütün aileler ortak olmuş, organizasyonun başına da Kureyş'in yine önde gelenlerinden Ebû Süfyân ve Amr b. el-Âs getirilmişti.”⁵⁵

İsrafil Balcı da Hz. Peygamber'in amacının Kureyş'in Şam'dan dönen kervanı ele geçirmek olmadığını, aksine Kureyş ordusu ile karşılaşmak istediğini ifade eder.⁵⁶

Apak'ın ve Balcı'nın ifadelerine katılmamakla beraber gazvenin asıl sebebinin Hz. Peygamber'in kervana yönelmesi sebebiyle müşriklerin kervanı korumak istemeleri ve Müslümanları ortadan kaldırma düşüncesinin olduğu söylenebilir. Çünkü “*Hani Allah size iki taifeden birini, o sizindir diye va'dediyordu. Siz de güçsüz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı meydana*

⁵³ Mahmud Şîr Hattâb, *Komutan Peygamber- Hz. Muhammed'in Askerî Dehâsı*, çev. Ahmed Ağrakça (İstanbul: Bir Yayıncılık, 1988), s. 65-66.

⁵⁴ Hattâb, *Komutan Peygamber*, s. 67.

⁵⁵ Âdem Apak, *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 1: Hz. Muhammed Dönemi* (İstanbul: Ensar, 2020), s. 273.

⁵⁶ İsrafil Balcı, “Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur'an, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritiği”, *İSTEM Dergisi* 13 (2009), 85-124, s. 86-87.

çıkarmak ve kafirlerin ardını kesmek istiyordu."⁵⁷ âyetinde de belirtildiği gibi Müslümanların savaşmak için değil kervanı ele geçirmek için hazırlık yaptıkları zikredilmektedir.⁵⁸ Taberî ve İbn Kesîr de bu âyetin tefsirini yaparken iki taifeden birinin Kureyş kervanı, diğerinin ise Mekkeli müşrikler olduğunu belirtmektedir.⁵⁹

Gazvenin muhtemel sebeplerine ilişkin şunları da belirtmek gerekir: Müslümanlar yıllarca Kureyş'in zulmüne maruz kalmıştı. Medine'ye hicret ettikleri zaman evlerini, mallarını Mekke'de bırakmak zorunda kalmışlardı ve bunlar Mekkeli müşriklerin eline geçmişti. Onun için Müslümanların hem bu zararlarının telafisi hem de kendileri aleyhinde müşriklerin kullanacakları bilinilen bu serveti ellerinden alarak onlara ağır bir darbe vurma niyetinde oldukları söylenebilir. Ancak Ebû Süfyân'ın durumu haber alması ve Mekkelileri uarması olayın seyrini değiştirmiş ve iki tarafın Bedir'de bir araya gelişi bir savaşa dönüşmüştür.

1.2. Gazvenin Sonucu

2/624 senesinin Ramazan ayının 16 veya 17'si Cuma günü⁶⁰ gerçekleşen gazvenin sonunda müşrikler yenilgiye uğramış, Ebû Cehil, Ümeyye b. Halef, Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa⁶¹ ve Velîd b. Utbe gibi önde gelen müşrikler olmak üzere 70'ten fazla müşrik öldürülmüş, bir o kadar kişi de esir alınmıştır.⁶² İbn Sa'd müşriklerden öldürülenlerin sayısını 70, esir edilenlerin sayısını da 70 olarak verirken⁶³; İbn Kuteybe ise müşriklerden öldürülenlerin sayısını 50, esir edilenlerin sayısını 44 olarak belirtmiştir.⁶⁴ Buna karşılık Müslümanlardan 14 kişi şehit olmuştur.⁶⁵

Hz. Peygamber elde edilen ganimeti Müslümanlar arasında paylaşmıştır.⁶⁶ Müşrik liderlerinden 24 kişinin cesedi Hz. Peygamber'in emriyle Bedir'de kuyulara

⁵⁷ el-Enfâl, 8/7.

⁵⁸ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 79.

⁵⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, c. 11, s. 40; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, c. 4, s. 12.

⁶⁰ Zührî, *el-Meğâzî*, s. 51; İbn Hişâm savaşın Ramazan ayının 17. gününün sabahında olduğunu söyler. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 286.

⁶¹ Bu ikisinin ve içlerinde Hanzala b. Ebî Süfyân, Ebu Cehil gibi toplam on yedi şahsın muktesimundan olduğu ifade edilmektedir ki bununla İslâm'a ve Müslümanlara tuzak kurmaları kastedilmektedir. İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 160.

⁶² Zührî, *el-Meğâzî*, s. 51; Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları*, s. 158.

⁶³ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 16.

⁶⁴ İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, s. 155.

⁶⁵ Vâkîdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları*, s. 159; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 384-385; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, s. 157.

⁶⁶ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 1, s. 183.

gömülmüştür.⁶⁷ Kureyş esirlerinin çoğu da fidye karşılığı serbest bırakılmıştır.⁶⁸ İbn Ebî Şeybe'nin kitabında esir edilen Araplardan kırk ukiyye, antlaşmalılardan ise yirmi ukiyye gümüş aldığı zikredilmiştir.⁶⁹ İbn Sa'd'da ise esirlerden herkesin durumuna göre bin, iki bin, üç bin veya dört bin dirhem fidye ödeyip kurtulduğunu belirtilmiştir.⁷⁰ Bazı esirler, ödeyecekleri malları olmadığı için karşılıksız, bazıları da Ensâr çocuklarından on kişiye okuma-yazma öğretmek kaydıyla serbest bırakılmıştır.⁷¹

Taberanî Hz. Peygamber'in bu gazvedeki esirlere karşı tavrına örnek olarak şöyle bir olayı kitabına almıştır: Bedir'de esir edilen Mus'ab b. Umeyr'in kardeşi Ebû Aziz başından geçen olayı şöyle anlatmaktadır: *“Esirler Bedir'den Medine'ye getirildikleri zaman ben, Ensârdan bir aileye düşmüştüm. Resulullah, biz esirler hakkında, onlara tavsiyelerde bulunduğu için sabah ve akşam yemeklerinde ekmeği bana tahsis eder, hurmayı da kendileri yedi. Onlardan birinin eline bir ekmeğin parçası geçse onu bana verir, ben de utancımın dolayısı onu bana veren kimseye iade ederdim. Fakat o, ekmeğe dokunmadan yine bana geri verirdi.”*⁷²

Gazve ve seriyyelerde birçok esir alınmış, bu esirlerin bir kısmı herhangi bir karşılık olmadan, bir kısmı fidye karşılığı, bir kısmı Müslümanlara okuma-yazma öğretme karşılığında serbest bırakılmışlardır. Bir kısım esir ise Müslüman esirlerle mübadele edilmiştir.⁷³

1.3. Gazvenin Etkileri

Bedir Gazvesinin bu coğrafyada yaşayan Müslümanlar ve başta Kureyş olmak üzere diğer topluluklar üzerindeki etkileri incelendiği zaman karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

1.3.1. Müslümanlar

Hz. Peygamber galibiyetin müjdesini Medine'ye ulaştırmak için Zeyd b. Hârise ile Abdullah b. Revahâ'yı önden gönderdi. Hatta insanların ikna olmaları ve

⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 153.

⁶⁸ Zührî, *el-Meğâzî*, s. 55; İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 310; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 1, s. 184.

⁶⁹ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 98. 1 ukiyye: 40 dirhem.

⁷⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 17.

⁷¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 20.

⁷² Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü ibn Teymiyye, ts.), c. 22, s. 393.

⁷³ Vâkıdî, *Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları*, s. 154-158.

hızlıca Medine'ye varması için Zeyd'i Kasvâ adlı devesine bindirip yolladı.⁷⁴ Onlar da gidip Medine sokaklarında dolaşarak Hz. Peygamber'in hayatta olduğunu, müşriklerin liderlerinin öldürüldüğünü ve birçok esir aldıklarını duyurdular. Bu haber karşısında Hz. Peygamber'i de göremeyince Zeyd'in korkudan ne dediğinin farkında olmadığını, Hz. Peygamber'in ve ashâbının öldürüldüğünü zannettiler.⁷⁵ Zeyd'in kendi oğlu Üsâme bile bu habere inanamamış olacak ki babasının yanına gidip tekrar sorup, esirlerin Medine'ye getirildiğini gördükten sonra rahatlamıştı.⁷⁶ Daha sonra bu müjdeli haberden ötürü herkes sevindi.⁷⁷ Hz. Peygamber, Medine'ye varınca Müslümanlar yanına gidip zaferden dolayı onu tebrik ettiler.⁷⁸

Abdullah b. Revahâ da aynı şekilde Medine'nin kuzey mahallelerinde insanlara Müslümanların galip geldiğini müjdeledi. Bu inanılması kolay olmayan haber karşısında Âsım b. Âdî gelip Abdullah'a tıpkı Üsâme'nin babası Zeyd'e sorduğu gibi doğru söyleyip söylemediğini sordu. Abdullah da doğru söylediğini, Hz. Peygamber'in esirlerle yola koyulduğunu belirtti.⁷⁹

Hz. Peygamber'in Zeyd b. Hârise'yi gerek ulak olarak kullanması gerek daha sonra bahsedileceği üzere bazı seriyyelerde komutan olarak tayin etmesi ilerleyen yıllarda Müslümanlar üzerine olumlu etki uyandırmıştır. Arap toplumu içerisinde âzatlı köleler ikinci sınıf insan muamelesi görürlerken Hz. Peygamber'in Zeyd'i komutan tayin etmesi insanlar arasındaki kölelere bakış açısının değişmesine vesile olmuştur. Köle de olsa kabiliyeti olan insanların komuta kademesine kadar yükselebileceklerini göstermiştir.⁸⁰

⁷⁴ Hakan Temir, *Hz. Zeyd b. Hârise* (İstanbul: Beyan, 2020), s. 51.

⁷⁵ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 115; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 184-185; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, c. 4, s. 57-58.

⁷⁶ Temir, *Hz. Zeyd b. Hârise*, s. 51-52.

⁷⁷ Zührî ve İbn Ebî Şeybe, Hz. Peygamber'in müjdecisi olarak sadece Zeyd'i gönderdiğini belirtirler. Zührî, *el-Meğâzî*, s. 55; İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 326; Çocukların eşlik ettiği kaydı sadece Vâkıdî, İbn Kesîr ve Şâmî'de bulunmaktadır. Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 114-115; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 460; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 17; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 87; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, c. 2, s. 458; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 1, s. 179-180; Süheylî, *er-Ravzü'l-üniif*, c. 5, s. 114; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 2, s. 24; İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnu'l-eser*, c. 1, s. 308; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 182-184; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, c. 4, s. 57.

⁷⁸ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 116; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 311; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, c. 2, s. 459; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 1, s. 183; Süheylî, *er-Ravzü'l-üniif*, c. 5, s. 114; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 2, s. 24; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 185; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, c. 4, s. 64.

⁷⁹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 114-115; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 184.

⁸⁰ Temir, *Hz. Zeyd b. Hârise*, s. 58.

Abdullah b. Revahâ gibi hitabeti güçlü bir kişiyi Hz. Peygamber özellikle seçmiştir. Bu sayede Müslümanların kendilerinden sayıca üstün bir topluluğu yendikleri haberine insanların ikna edilip bu müjde ile sevinmeleri sağlanmıştır.⁸¹

Netice Müslümanlar arasında büyük bir sevince yol açmış ve yine kendilerine olan güvenlerini tazelemişlerdir. Çünkü kendilerinden üç kat fazla bir orduyla savaşmış ve onları yenilgiye uğratmışlardır. Müslümanlar güçlenmiş, Medine ve çevresinde söz sahibi olmuşlardır. Artık Kureyş kervanları başta olmak üzere diğer kervanlar Medine çevresinden geçerken Müslümanlardan izin almak zorunda kalmışlardır.⁸²

Müslümanlar bu gazve sonucunda elde ettikleri ganimet ve esirlerden aldıkları fidye ile ekonomik olarak bir nebze de olsa rahata kavuşmuşlardı.⁸³ Çünkü Muhacirler Medine'ye hicret ettikleri zaman evlerini ve mallarını Mekke'de bırakmış, Ensâr ise Mekkeli kardeşleri ile mallarını paylaşmak zorunda kalmışlardı. Bu ganimet ve fidye ise hem Muhacir hem de Ensâr için büyük bir önemi haizdi.

1.3.2. Mekkeliler

Mekkeliler Müslümanlar karşısında almış olduğu bu ağır yenilgi neticesinde büyük bir üzüntüye kapılmışlardır. Mekke deyim yerindeyse başsız kalmıştır. Çünkü Mekkelilerin lider kadrosu öldürülmüştür.

Kureyşliler kendi ölülerine ağlamış ve sonra birbirlerine şöyle demişlerdir: *“Ağlamayınız! Çünkü Muhammed ve ashâbı bu halinizi öğrenirlerse sizinle alay ederler. Esirler için de hemen adam göndermeyin ki Muhammed ve ashâbı fidye konusunda zorluk çıkarmasın.”*⁸⁴

Vâkîdî, konu hakkında Ebû Süfyân'ın konuşmasını biraz daha detaylı bir şekilde aktarır. Bu rivayete göre Ebû Süfyân, Kureyş'i etrafına toplayarak onlara hitap etmiş ve şöyle demiştir: *“Ey Kureyş topluluğu! Ölülerinize ağlamayın ve onlar için yas tutmayın. Şairler de onlara ağlamasın. Sabırlı ve metanetli olun. Eğer onlar için yas tutar ve şiirlerinizle onlara ağlarsanız, bu sizin öfkenizi azaltır. Böyle yaparsanız Muhammed'e ve ashâbına olan düşmanlığınız yok olur. Ayrıca, bu Muhammed ve*

⁸¹ Ali Kuşçalı, *Abdullah b. Revahâ'nın Hayatı ve Şahsiyeti* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), s. 28.

⁸² Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 123.

⁸³ Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 123.

⁸⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 318; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, c. 5, s. 122.

ashâbına ulaşırsa dillerine düşersiniz, sizinle alay ederler. Onların sizinle alay etmesi ise musibetlerin en büyüğü olur. Umarım intikamınızı alırsınız. Muhammed'le savaşincaya kadar koku ve kadın bana haram olsun."⁸⁵ Bunun üzerine Kureyş'ten bir ay boyunca ne bir şair ağlamış ne de bir ağıtçı yas tutmuştur.⁸⁶

Oğlu Hanzala'nın Bedir Gazvesinde öldürülmesine kadar Ebû Süfyân'ın Müslümanlara karşı sert bir tutumu olmamıştır. Hz. Peygamber'in hicretinden önce de Mekke döneminde Ebû Süfyân'ın ne ona ne de Müslümanlara fiilî işkence yaptığı kaynaklarda zikredilmez. Vâkıdî'nin rivayeti esas alınacak olursa onun bu şekilde bir konuşma yapmasına iki şey sebep olmuştur: Birincisi, az önce belirtildiği gibi oğlunun öldürülmesi; ikincisi ise Kureyş'in liderlerinin öldürülmesi neticesinde sorumluluğun kendisine verilmesidir.⁸⁷

Aynı şekilde Ebû Süfyân'ın karısı Hind bt. Utbe de babası, oğlu ve amcası için neden ağlamadığını soranlara öfkelenmiş, ağladığı takdirde Muhammed'in, ashâbının ve Hazrecli kadınların bu duruma sevineceklerini; onlardan intikam alıncaya kadar başına yağ sürmeyeceğini söylemiştir. Hind, Uhud Gazvesi'nde intikam alıncaya kadar yeminine sadık kalmış ve kocası Ebû Süfyân'ın yatağına dahi yaklaşmamıştır.⁸⁸

Ebû Süfyân ve Kureyşliler yeminlerini yerine getirmek için 40 veya 200 atlıyla hicretin 22. ayında Zilhicce'de⁸⁹ Medine yakınlarında bir yere baskın düzenlemişlerdir. İki Müslümanı öldürüp, iki evi ve ekinleri ateşe vermişlerdir. Resulullah durumu öğrenir öğrenmez, peşlerine düşmüş fakat Ebû Süfyân ve arkadaşları çoktan kaçıp gitmişlerdir.⁹⁰

⁸⁵ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, c. 1, s. 121.

⁸⁶ İbn İshâk ve İbn Hişâm'da küçük bir farklılıkla Ebû Süfyân ve Kureyşlilerin Muhammed'le savaşmadıkça yıkanmayacakları ifadesine yer verilmektedir. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 310; İbn Hişâm, *Sîret*, c. 2, s. 352.

⁸⁷ İsmail Pırlanta, "Müşriklerin Hz. Peygamber'e Karşı Takındıkları Tavırlar -Ebû Süfyân Örneği-", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2018), 75-102, s. 92.

⁸⁸ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, c. 1, s. 124.

⁸⁹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 320; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, c. 1, s. 181; İbn Sa'd Zilhicce ayının beşi olduğunu belirtir. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 27.

⁹⁰ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 320; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzi*, c. 1, s. 181; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 352-353; İbn Sa'd'da Ebû Süfyân'ın intikam alıncaya kadar kendisine yağ kullanmayı haram kıldığını ve bu sebeple 200 atlıyla yola çıktığı zikredilir. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 27-28; Halife, *et-Târîh*, s. 59; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, c. 2, s. 483-484; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 1, s. 211-212; İbn Hazm, *Cevâmiu's-sîre*, s. 152-153; İbn Abdilber, *ed-Dürer*, s. 139-140; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, c. 5, s. 271-272; Mu'cemü'l-Büldân'da sadece Ebû Süfyân'ın 200 kişiyle yola çıktığı bilgisine yer verilmiştir. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn b. Abdillâh el-Hamevî Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân* (Beyrut: Daru Sadr, 1995), c. 2, s. 65; İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-eser*, c. 1, s. 345-346; İbn Kayyim'da evlerin ve ekinlerin ateşe verildiği kaydı bulunmamaktadır. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b.

Ebû Süfyân bunlarla da kalmayıp, Habeşistan'daki Müslümanların ülkeden sürgün edilmesi ve sonrasında da onları öldürmek üzere Habeş kralına Amr b. el-Âs ile İbn Ebî Rebâ'a'yı hediyelerle elçi olarak göndermiştir. Bu durumu haber alan Hz. Peygamber de Amr b. Ümeyye'yi bir mektupla Habeşistan'a yollamıştır. Neticede Necaşî Müslümanlara sahip çıkıp onları müşriklere teslim etmemiştir.⁹¹

Bedir Gazvesi sonrasında Mekkeliler Suriye'ye giden sahil yolunu kullanmaktan çekinmişler, Irak yolunu kullanmak zorunda kalmışlardır. Kureyş'ten Şam'a gitmek üzere yola çıkan ve içlerinde Ebû Süfyân'ın da olduğu bir kervan Hz. Peygamber'in emriyle Zeyd b. Hârise'nin komutanlığında yola koyulan bir birlik tarafından hicretin 27. ayında Cemaziyelahir'de⁹² saldırıya uğramış ve malları ele geçirilmiştir.⁹³ Ayrıca ele geçirilen iki esirden biri olan Furât b. Hayyân Müslümanların yaşantısından etkilenmiş olacak ki kendisine yapılan kelime-i şehâdet getirme teklifine olumlu cevap vermiş ve Müslüman olmuştur.⁹⁴ Bedir Gazvesi sonrasında Suriye yolunu kullanamayan Mekkeliler bu sefer sonrası artık Irak yolunu kullanmaktan da çekinmişlerdir.⁹⁵ Bu durum da Bedir Gazvesinin, Kureyş'in ticari hayatına büyük bir darbe vurduğunun göstergesidir.

1.3.3. Münafıklar

Zeyd b. Hârise'nin verdiği müjdeli haberler karşısında isimleri zikredilmeyen bazı münafıklar, onun sözlerine inanmak istemekle kalmıyor, Zeyd'in savaştan kaçtığını öne sürüyorlardı.⁹⁶ Hz. Peygamber'in ve ashâbının öldürüldüğünü, artık Müslümanların bir araya gelmesinin mümkün olmadığını, Zeyd'in de korkudan ne dediğinin farkında olmadığını söylüyorlardı.⁹⁷ Ancak Zeyd gibi cesaretiyle tanınmış

Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd fi hedyi hayri'l-'ibâd [Rasûlullah'ın (s.a.) Yolunda]*, çev. Şükrü Özen (İstanbul: İklim, 2013), c. 3, s. 233; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 302-303; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, c. 4, s. 174.

⁹¹ İbn Abdilber, *ed-Dürer*, s. 131-139; İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnu'l-eser*, c. 1, s. 339.

⁹² Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 197; İbn Sa'd ise hicretten yirmi sekiz ay sonra Cemaziyelahir ayında olduğunu belirtir. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 32.

⁹³ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 325; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 197-198; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 459; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 33; Taberî, *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*, c. 2, s. 492-493; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 1, s. 216-217; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, c. 5, s. 279-280; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 2, s. 36-37; İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnu'l-eser*, c. 1, s. 357-358; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 323-325.

⁹⁴ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 198.

⁹⁵ Hattâb, *Komutan Peygamber*, s. 102-103.

⁹⁶ Zühri, *el-Meğâzî*, s. 55; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 87; İbn Hibbân'da kaçtıkları ifadesi geçmemektedir. İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 1, s. 180.

⁹⁷ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 115; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 184-185; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, c. 4, s. 57-58.

ve sadakatli bir kimsenin⁹⁸ savaştan kaçması hele ki büyük muhabbet beslediği Hz. Peygamber'i⁹⁹ bırakıp Medine'ye gelmesi pek de olası görünmemektedir.

1.3.4. Yahudiler

Yahudiler de Hz. Peygamber ve ashâbı Bedir Gazvesi'nden dönünce daha önce aralarında imzaladıkları sözleşmeyi ihlal ederek saldırganlığa başladılar.¹⁰⁰ Hz. Peygamber ve ashâbına: “Siz savaştan anlamayan bir toplulukla savaştığınız için onları kolaylıkla yendiniz. Bu seni gururlandırmasın. Bizimle savaşırsan bizim nasıl insanlar olduğumuzu anlarsın.” diyerek tehdit ettiler.¹⁰¹ Onların bu sözleri aslında bir meydan okumaydı. Vâkıdî'nin naklettiğine göre Yahudiler, antlaşma metnini Hz. Peygamber'in suratına fırlatıp, kalelerine sığınarak savaş ilan ettiler.¹⁰² Bunun üzerine Hz. Peygamber de ashâbını toplayarak hicretin 20. ayında Şevval'ın ortasında Cumartesi günü üzerlerine yürüyüp ve Zilkade ayının başına kadar onları kuşatma altında tuttu.¹⁰³ Hz. Peygamber'in hükmüne razı olmuşlarken münafıkların lideri Abdullah b. Übey araya girip, Hz. Peygamber'e onları öldürmemesi için ısrar etti¹⁰⁴ ve Hz. Peygamber de bunun üzerine Benî Kaynuka'nın Medine'den sürgün edilmesi emrini verdi.¹⁰⁵

Benî Nadir Yahudilerinden Ka'b b. Eşref de Müslümanların galibiyetinden rahatsız olmuş, Mekke liderlerinin öldürüldüğü haberini duyunca yerin altının yerin üstünden hayırlı olduğunu dile getirmiştir. Daha sonra Mekke'ye gitmiş, Kureyşlileri Hz. Peygamber aleyhine kışkırtmış, onların ölümlerine ağıtlar yakmıştır. Medine'ye geri

⁹⁸ Temir, *Hz. Zeyd b. Hârise*, s. 20.

⁹⁹ Temir, *Hz. Zeyd b. Hârise*, s. 19.

¹⁰⁰ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 176; Belâzürî, *Ensâb*, c. 1, s. 308; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 2, s. 30.

¹⁰¹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 323; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 460; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 176; Belâzürî, *Ensâb*, c. 1, s. 308; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, c. 2, s. 479; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 1, s. 210; İbn Abdilber, *ed-Dürer*, s. 142; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünîf*, c. 5, s. 275-276; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 2, s. 30; İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnu'l-eser*, c. 1, s. 343; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 318; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, c. 4, s. 179.

¹⁰² Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 177.

¹⁰³ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 176; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 26.

¹⁰⁴ İbn İshâk, İbn Hişâm ve İbn Hazm'da Medine'den sürgün edildikleri ifadesi geçmemektedir. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 323-324; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 457-458; İbn Hazm, *Cevâmiu's-sîre*, s. 154.

¹⁰⁵ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 177-178; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 26; Halife, *et-Târîh*, s. 66; Belâzürî, *Ensâb*, c. 1, s. 309; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, c. 2, s. 480-481; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 1, s. 210; İbn Abdilber, *ed-Dürer*, s. 141; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünîf*, c. 5, s. 277-278; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 2, s. 30; İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnu'l-eser*, c. 1, s. 343-344; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, c. 3, s. 234; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 320-321; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, c. 4, s. 180.

döndükten sonra Hz. Peygamber onun öldürülmesi emrini vermiş ve bunun sonucunda Muhammed b. Mesleme ile arkadaşları tarafından öldürülmüştür.¹⁰⁶

Ka'b daha öncesinde de Hz. Peygamber ve ashâbını sürekli hicveden biriydi. Müslümanlar kendisini uyarmasına rağmen bu tavrından vazgeçmemiş ve Bedir Gazvesi sonrası yukarıdaki sözleri sarf edince hatta kavmine, Mekkelilerle beraber Müslümanlara karşı savaşmak istediğini belirtince Hz. Peygamber ölüm emrini vermişti. Ka'b az önce de belirtildiği gibi Muhammed b. Mesleme ve arkadaşları tarafından öldürülmüştü.¹⁰⁷ Bu şahsın aynı zamanda Müslümanların kadınlarını da rahatsız ettiği rivayet edilmektedir.¹⁰⁸ Yine Mekke'ye gittiğinde Ebû Süfyân kendisine “Bizim dinimiz mi sana daha sevimli yoksa Muhammed’in dini mi? Hangi din daha doğrudur ve hakka daha yakındır?” diye sormuş, o da “Siz, Müslümanlardan daha doğru yoldasınız ve daha üstünsünüz.” diye cevap vermiştir.¹⁰⁹

1.3.5. Arap Yarımadası

Müslümanların Kureyş'e karşı kazandığı bu zafer Arabistan çöllerinde diğer kabileler arasında konuşulmaya başlandı.¹¹⁰ Sonrasında Müslümanlar bazı Arap kabileleri ile de savaşmak zorunda kaldılar. Arap Yarımadası'ndaki hakimiyetleri güçlenen Müslümanlar kervan yollarının da kontrolünü ellerine aldılar. Arap kabileleri onların izni olmadan bu yolları artık kullanamıyordu.¹¹¹

Bedir Gazvesi sonrası hicretin 23. ayı Muharrem ayının 15'inde Benî Süleym ve Gatafân kabileleri Müslümanlara saldırmak üzere bir araya gelmişlerdi. Hz. Peygamber durumu öğrenince kendisinin komutanlığında 200 kişilik bir orduyla yola çıkmıştı. Fakat toplanan bu kabileler savaşmayı göze alamadıkları için dağılmışlar, Müslümanlar onlara ait 500 kadar deveyi ganimet olarak almıştı.¹¹² Yine Gatafân

¹⁰⁶ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 326-328; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 460-467; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 29-31; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, c. 2, s. 487-490; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 1, s. 212-214; İbn Hazm, *Cevâmiu's-sîre*, s. 154-155; İbn Abdilber, *ed-Dürer*, s. 142-144; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, c. 5, s. 284-289; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 2, s. 35; İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnu'l-eser*, c. 1, s. 348-351; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, c. 3, s. 235; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 326-332.

¹⁰⁷ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 184-190.

¹⁰⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 465; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf*, c. 5, s. 283; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 2, s. 35; İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnu'l-eser*, c. 1, s. 348; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 328.

¹⁰⁹ İbn Seyyidinnâs, *'Uyûnu'l-eser*, c. 1, s. 349.

¹¹⁰ Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 121.

¹¹¹ Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 123.

¹¹² Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 182-183; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 28.

kabilesi Müslümanların üzerine yürümek için toplanmışlar ancak Hz. Peygamber bunu önceden haber alınca hicretten yirmi beş ay sonra Rebiülevvel ayının 12'sinde Perşembe günü 450 kişilik bir orduyla sefere çıkmıştı. Düşman birlikleri Hz. Peygamber'le savaşmaya çekindikleri için dağlara doğru kaçmışlardı.¹¹³

Bir diğer olay ise şudur: Hz. Peygamber, Benî Süleym kabilesinin kendilerine karşı bir daha toplandıklarını öğrenince 3/625 yılı Cemaziyelevvel ayında 300 kişilik bir orduyla yola çıkmıştır. Fakat Hz. Peygamber onlardan bir adamla karşılaşmış ve o adam kabilesinin kaçtığını söylemiştir. Bunun üzerine Müslümanlar herhangi bir savaş olmadan geri dönmüşlerdir.¹¹⁴

Bu olaylar göstermektedir ki Arap kabileleri Müslümanlara saldırmak üzere toplanmışlar; ancak Hz. Peygamber'in bunları önceden haber alması ve olay yerine düşmanlardan önce gitmesi bu kabilelerin korkmasına ve geri çekilmelerine sebep olmuştur.

Vâkıdî'de geçen ve Safvân b. Ümeyye'nin söylediği "Sahil ehli Müslümanlarla anlaşmış ve onlarla birlikte hareket etmektedir."¹¹⁵ ifadesi ise bu savaşın Müslümanlar açısından Arap kabileleri üzerindeki olumlu etkilerine örnek gösterilebilir.

Bedir Gazvesi'nin Bizans ve Sâsâniler üzerindeki etkileri konusunda herhangi bir bilgiye ulaşamamakla beraber, Habeşistan kralı Necaşî bu savaşı Müslümanların kazandığına sevinmiş ve bu müjdeli haberi kendi ülkesindeki Ca'fer b. Ebî Talib ile arkadaşlarına bildirmiştir.¹¹⁶

Gazvenin askerî alanda da bazı etkileri olmuştur: Hz. Peygamber'in bu gazvede uyguladığı, Müslümanları tek merkezden yönetmesi taktiği, savaşın kazanılmasında büyük katkı sunmuştur. Ayrıca müşriklerin çok da aşına olmadığı Hz. Peygamber'in orduyu saf düzeninde tertip etmesi vur-kaç taktiğini kullanan müşriklerin yenilgiye uğramalarını sağlayan etkenler arasında zikredilebilir.¹¹⁷ Müslümanlar sonraki yıllarda ve sonraki savaşlarda bu taktiklerle hareket etmişler ve savaşların kazanılmasında itaatin ve nizamın büyük faydalarını görmüşlerdir.

¹¹³ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 194-195; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 31.

¹¹⁴ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 196; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 32.

¹¹⁵ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 197.

¹¹⁶ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 120-121; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 194.

¹¹⁷ Hattâb, *Komutan Peygamber*, s. 80-85.

Bütün bu zikredilenler derlenecek olursa; Bedir Gazvesi neticesinde Kureyş’li müşrikler büyük bir hüsrana uğramış, liderleri öldürülmüş, daha önce dinlerinden döndürmek için işkence yaptıkları Müslümanlar sayıca az olmalarına rağmen kendilerini yenilgiye uğratmıştır. Hz. Peygamber ve ashâbı müşrikleri hezimete uğratmakla hem kendilerine olan güvenlerini tazelemiş, Peygamberlerine olan bağlılıkları artmış hem de ganimet ve esirlerden aldıkları fidyelerle ekonomik durumlarını düzeltmişlerdir. Bunun yanında Medine’deki münafık ve Yahudiler bu savaş sonrası Müslümanlara karşı kinlerini ve öfkelerini dışa vurmuşlar, bunun neticesinde de Benî Kaynuka Medine’den sürgün edilmiştir. Ayrıca Arap Yarımadası’ndaki kabileler Kureyş’in yenilgiye uğraması sonucu Müslümanlara karşı temkinli davranmışlar, hatta bazı kabileler onlarla antlaşma yapmak zorunda kalmışlardır.

Bir diğer husus ise bu savaşın İslâmlaşmaya etkisi konusudur. Savaş neticesinde Müslümanlar, İslâm’ı yaymak için daha rahat bir ortam elde etmişlerdir. Bu durum meyvesini vermiş, bazı şahıslar İslâmiyeti tercih etmişlerdir.

Şâmî, eserinde Bedir Gazvesi’nde esir düşüp de serbest bırakılan ve daha sonra İslâmiyeti tercih eden on altı kişinin ismini zikretmektedir: Abbâs b. Abdilmuttalib, Akil b. Ebî Talib, Nevfel b. el-Haris, Ebu’l-As b. er-Rebi’, Ebû Aziz (Zürare b. Umeyr el-Abderî), es-Saib b. Ebî Hubeyş, Hâlid b. Hişam el-Mahzumî, Abdullah b. Ebî’s-Saib, el-Muttalib b. Hanteb, Ebû Veda’e es-Sehmî, Abdullah b. Übeyy b. Halef el-Cumahî, Vehb b. Umeyr el-Cumahî, Süheyl b. Amr el-Amrî, Abdullah b. Zem’a, Kays b. es-Saib, Ümeyye b. Halef’in mevlası Nistas.¹¹⁸

1.3.6. Kur’an’a Yansıması

Gazve öncesini anlatan ayetler Enfâl suresinde şu şekilde açıklanmaktadır:

“Nasıl ki, Rabbin seni hak uğruna (savaşmak üzere) evinden çıkarmıştı. Mü’minlerden bir grup ise bu konuda kesinlikle isteksizlerdi. Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı.”¹¹⁹

¹¹⁸ Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd*, c. 4, s. 78.

¹¹⁹ el-Enfâl, 8/5-6.

Enfâl suresinin bu ayetleri incelendiği zaman gazve öncesi bazı Müslümanların savaşmaktan hoşlanmadıkları bu sebeple Hz. Peygamber’le olan tartışmalarından bahsedilmektedir.

*“Hani Allah size iki topluluktan birini, o sizindir, diye va’dediyordu. Siz de güçsüz olan topluluğun sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı meydana çıkarmak ve kafirlerin kökünü kurutmak istiyordu. Bu, günahkârlar hoşlanmasa da Allah’ın hakkı ortaya çıkarması ve batılı ortadan kaldırması içindi.”*¹²⁰

Ardından gelen ayetlerde ise savaşmak yerine daha kolay bir ganimet olan ticaret kervanını ele geçirme istekleri ile Allah’ın iradesi beyan edilmektedir.

Râzî, alimlerin görüşlerini zikrettikten sonra Müslümanlardan bazılarının savaşma konusundaki isteksizlikleri ile ilgili ashâbın korku ve endişesinin ya sayıca az olmaları ya yaya olmaları ya da savaş aletlerinin az olmasından kaynaklandığını belirtmektedir.¹²¹

Gazve anında yaşanan olaylar Âl-i İmrân suresinde şöyle tasvir edilmektedir:

*“Şüphesiz ki, birbirleriyle karşı karşıya gelen şu iki toplulukta sizin için bir ibret vardır: Bir topluluk Allah yolunda savaşıyordu. Öteki topluluk ise kafirdi. (Kafir olanlar) Müslümanları kendilerinin iki katı görüyorlardı. Allah da dilediğini yardımıyla destekliyordu. Şüphesiz ki bunda basiret sahibi olanlar için bir ibret vardır.”*¹²²

Enfâl suresinde ise gazve anı şu şekilde aktarılmaktadır:

*“Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. O da ‘Ben size ard arda bin melekle yardım ediyorum.’ diye cevap vermişti. Allah bunu, sadece bir müjde olsun ve onunla kalpleriniz tatmin olsun diye yapmıştı. Yoksa yardım ancak Allah katındandır. Şüphesiz Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*¹²³

Enfâl suresinde zikredilen bu iki ayette Allah, Müslümanlara kalpleri yatışsın ve bir müjde olsun diye meleklerle yardım edeceğinden bahsederek gerçek yardımın ancak kendi katından olduğunu anlatmaktadır.

“Hani Allah kendi tarafından bir güvenlik olarak sizi hafif bir uykuya daldırıyor, sizi temizlemek, sizden şeytanın vesvesesini gidermek, kalplerinizi

¹²⁰ el-Enfâl, 8/7-8.

¹²¹ Râzî, *Tefsir-i Kebir*, c. 11, s. 258.

¹²² Âl-i İmrân, 3/13.

¹²³ el-Enfâl, 8/9-10.

pekiştirmek ve ayaklarınızı sağlam bastırmak için üzerinize gökten yağmur yağdırıyordu."¹²⁴

Devamında ise Allah yine Müslümanlara gazve anında göstermiş olduğu nimetleri hatırlatmaktadır.

"Hani Rabbin meleklerle, 'Ben sizinle beraberim. İman edenlere sebat verin. Ben kafirlerin kalplerine korku salacağım. Şimdi vurun boyunlarının üstüne. Vurun, onların bütün parmaklarına.' diye vahyedyordu. Bu, onların Allah'a ve Resulüne karşı gelmelerindedir. Her kim de Allah'a ve Resulüne karşı gelirse bilsin ki Allah'ın cezası şiddetlidir. İşte şimdi tadın onu! Kafirlerle bir de cehennem azabı vardır."¹²⁵

Zikredilen bu ayetlerde ise Allah, iman etmeyenleri hem bu dünyada hem de âhirette nasıl cezalandıracağını anlatıyor.

"Andolsun ki, siz son derece zayıf iken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O halde Allah'a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız."¹²⁶

Allah'ın Müslümanlara yardım ettiğini hatırlatan bu ayetten sonra yardımın nasıl olduğu açıklanıyor:

"Hani sen Mü'minlere, 'Rabbimizin, indirilmiş üç bin meleklerle yardım etmesi size yetmez mi?' diyordun. Evet, sabrederseniz ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, onlar aniden üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin meleklerle size yardım eder. Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bununla tatmin olsun diye yaptı. Yardım ve zafer ancak mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındandır. Bir de Allah bunu, inkâr edenlerden bir kısmını helak etsin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler diye yaptı."¹²⁷

Râzî, tefsir ve siyer alimlerinin Bedir'de meleklerin yardım için indirildiği ve kafirlerle savaştığı konusunda icma ettiğini belirttikten sonra bu yardımın nasıl olduğu konusunda alimler arasında ihtilaf olduğunu zikretmiştir. Bazı alimler yardımın savaşmak şeklinde, bazıları da Müslümanların kalplerine kuvvet, kafirlerin kalplerine ise korku vermek şeklinde olduğunu beyan etmişlerdir. Ancak çoğunluğun görüşü İbn Abbâs'ın da beyan ettiği üzere meleklerin Bedir dışında başka hiçbir savaşta fiilen savaşmadıkları yönündedir.¹²⁸

¹²⁴ el-Enfâl, 8/11.

¹²⁵ el-Enfâl, 8/12-14.

¹²⁶ Âl-i İmrân, 3/123.

¹²⁷ Âl-i İmrân, 3/124-127.

¹²⁸ Râzî, *Tefsir-i Kebir*, c. 7, s. 49-50.

Azimli ise Allah'ın Müslümanlara yardım etmesi ile ilgili bir ordunun savaşı kazanması veya kaybetmesi konusunda Allah'ın bir dahli olmadığını belirtir.¹²⁹ Allah'ın Bedir'de Müslümanlara yardım ettiğini kabul edecek olursak Uhud veya Huneyn'de neden yardım etmediği sorusunu cevaplandırmamız gerekecektir. Çünkü hem Uhud'da hem de Huneyn'de Hz. Peygamber başta olmak üzere Müslümanlar daha zor durumlarla karşılaşmışlardır.¹³⁰

Ayetlerde açık bir şekilde Allah'ın yardımından bahsedilmektedir. O halde Allah neden Müslümanlara Bedir'de yardım etmiştir de Uhud gibi gazvelerde yardım etmemiştir? Bu soruya yardımın Allah'ın elinde olduğu, dilediği zaman yardım edip dilediği zaman yardım etmeyeceği gibi verilecek bir cevap bizi bu dünyada bir nizamın olmadığı sonucuna götürebilir.¹³¹ Halbuki Kur'an'da "*Allah'ın kanununda bir değişiklik bulamazsın.*"¹³² buyrulmaktadır. Dolayısıyla böyle bir cevap pek de mantıklı görünmemektedir.

Allah'ın yardımından bahseden bu ayetler bize şunu anlatmaktadır: Başarı ancak mutlak bir şekilde inanarak gerçekleşir. Nitekim Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: "*Gevşemeyin, üzülmeyin. Eğer inanmışsanız üstün gelecek olanlar sizlersiniz.*"¹³³ Dolayısıyla insanlar eğer gerçekten inanarak savaşarlarsa zaferi elde edeceklerdir. Allah'ın kanunu bu şekilde işlemektedir. Bedir'de veya diğer savaşlarda Müslümanları zafere götüren bu inançtır. Uhud'da Allah'ın bu kanununa ve Hz. Peygamber'in emrine uymadıkları için galip gelememişlerdir.¹³⁴

Allah'ın hangi şartlarda yardım edeceği hususundan sonra bu yardımın nasıl olduğu konusunda ise ilgili ayetler incelendiğinde Allah'ın bu yardımı yalnızca bir müjde olsun diye yaptığı belirtilmekte ve meleklerin savaşçılarından bahsedilmemektedir. Yapılan yardımın Müslümanların zaferi elde edeceklerine dair müjdelenmesi ve bu sayede cesaretlerinin artmasına vesile olduğu anlatılmaktadır.¹³⁵ Kur'an'da da bu görüş şu şekilde desteklenmektedir: "*Allah, bunu size sırf bir müjde*

¹²⁹ Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), s. 247.

¹³⁰ Mehmet Azimli, "Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi", *İslâmi Araştırmalar* 21/31 (2010), 172-183, s. 181.

¹³¹ Azimli, "Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi", s. 181.

¹³² el-Fetih, 48/23.

¹³³ Âl-i İmrân, 3/139.

¹³⁴ Azimli, "Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi", s. 181-182.

¹³⁵ Balcı, "Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur'ân, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritiği", s. 97.

olsun ve kalpleriniz bununla tatmin olsun diye yaptı. Yardım ve zafer ancak mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi Allah katındandır."¹³⁶

Enfâl suresindeki ilgili ayetlerde ise Müslümanların gazve esnasında nasıl bir ruh halinde oldukları anlatılmaktadır. Allah'tan yardım isteyen bir topluluk ve Allah'ın dualarına icabet ederek Müslümanların kalplerinin yatışması için meleklerle, yağmurla desteklediği; müşriklerin ise kalplerinin korkuyla doldurulacağı tasvir edilmekte ve bunun sebebinin Allah ve Peygamberine karşı gelmeleri olduğu açıklanmaktadır. Müşriklere dünyadaki azabın yanında bir de ahiret azabının olduğu hatırlatılmaktadır.

*"Ey iman edenler! Savaş düzeninde iken kafirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin. -Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme ya da diğer bir birliğe katılma durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası!"*¹³⁷

Hitap tekrar Müslümanlara çevrilmekte ve kafirlerden kaçmamaları gerektiği aksi takdirde Allah'ın gazabına uğrayacakları belirtilmektedir.

*"Onları siz öldürmediniz; fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın; fakat Allah attı. Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. İşte durum budur. Allah, kafirlerin tuzağını zayıf düşürendir. (Ey inkarcılar!) Eğer fetih istiyorsanız işte size fetih geldi. Eğer (Peygamber'e karşı gelmekten) vazgeçerseniz, bu sizin için daha hayırlı olur. Eğer dönerseniz biz de döneriz. Sayınız çok olsa bile topluluğunuz size hiç fayda vermez. Çünkü Allah Mü'minlerle beraberdir."*¹³⁸

Burada dikkati çeken bir husus da öldürme fiilinin Allah'a izafe edilmesidir. Müfessirler, kafirleri öldürme işinin ancak Allah'ın yardımı ve desteği ile olduğunu belirtmişlerdir.¹³⁹

"Hani siz vadinin yakın tarafında, onlar uzak tarafında, kervan da sizin aшаğınızdaydı. Şayet buluşmak üzere sözleşmiş olsaydınız, sözleşmenizde ayrılığa düşerdimiz. Fakat Allah, olacak bir işi gerçekleştirmek için böyle yaptı ki, ölen açık bir delille ölsün; yaşayan da açık bir delille yaşasın. Şüphesiz Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Hani Allah sana onları uykunda az gösteriyordu. Eğer sana onları

¹³⁶ Âl-i İmrân, 3/126.

¹³⁷ el-Enfâl, 8/15-16.

¹³⁸ el-Enfâl, 8/17-19.

¹³⁹ Râzî, *Tefsir-i Kebir*, c. 11, s. 278.

çok gösterseydi elbette gevşerdiniz ve o iş hakkında birbirinizle çekişirdiniz. Fakat Allah (sizi bunlardan) kurtardı. Çünkü O, göğüslerin özünü hakkıyla bilendir. Hani karşılaştığınız zaman onları gözlerinize az gösteriyor, sizi de onların gözlerinde azaltıyordu ki Allah, olacak bir işi gerçekleştirsin. Bütün işler Allah'a döndürülür.”¹⁴⁰

Buraya kadar olan âyetlerde Müslümanlar ve müşriklerin gazvedeki mevkileri kendilerine hatırlatıldıktan sonra Allah'tan bir rahmet olarak müşriklerin Müslümanlara, Müslümanların da müşriklere az gösterildiği anlatılıyor. Bunun sebebi Müslümanlar müşrikleri az görüp kendilerini emniyette hissetsinler, müşrikler açısından ise savaşı kazanacaklarını zannedip rahat bir tavır takınsınlar diyor. Devamında zikredilen ayetlerde ise Müslümanlara savaşta nasıl bir tavır takınmaları gerektiği emredilmektedir:

“Ey iman edenler! Bir toplulukla karşılaşırsanız sebat edin ve Allah'ı çokça zikredin ki kurtuluşa eresiniz. Allah'a ve Resulüne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir. Şımarıp böbürlenmek, insanlara gösteriş yapmak ve (halkı) Allah'ın yolundan alıkoymak için yurtlarından çıkanlar gibi olmayın. Allah, onların yaptıklarını kuşatıcıdır.”¹⁴¹

Şeytanın müşrikleri nasıl aldattığı ve melekleri gördüğü gibi nasıl kendilerinden yüz çevirdiği ise şu şekilde anlatılmaktadır:

“Hani şeytan onlara yaptıklarını güzel göstermiş ve ‘Bugün artık insanlardan size galip gelecek (kimse) yok, mutlaka ben de size yardımcıyım.’ demişti. Fakat iki taraf karşı karşıya gelince (şeytan), gerisin geriye dönüp, ‘Ben sizden uzağım. Çünkü ben sizin görmediğiniz şeyleri (melekleri) görüyorum. Ben Allah'tan korkarım. Allah, cezası çetin olandır.’ demişti.”¹⁴²

Gazve anını anlatan âyetler meleklerin kafirlere nasıl bir şekilde azap edeceklerini tasvir etmiştir:

“Melekler, kafirlerin yüzlerine ve arkalarına vura vura ve ‘haydi tadın ateş azabını’ diyerek canlarını alırken bir görseydin. (Ey kafirler!) Bu, sizin ellerinizin önceden yaptığının karşılığıdır. Yoksa Allah kullarına zulmedici değildir.”¹⁴³

¹⁴⁰ el-Enfâl, 8/42-44.

¹⁴¹ el-Enfâl, 8/45-47.

¹⁴² el-Enfâl, 8/48.

¹⁴³ el-Enfâl, 8/50-51.

Bedir’de yaşananları Firavun ailesine ve öncekilere benzetmiştir. Nasıl ki Firavun ailesi iman etmedikleri gibi yeryüzünde bozgunculuk yapmış ve helak edilmiş ise Mekkeliler de iman etmemiş ve Müslümanlara işkence uygulamış, sonuç olarak da aynı akıbete uğramışlardır:

“Bunların durumu tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin durumu gibidir. Allah’ın ayetlerini inkâr etmişler, Allah da kendilerini günahları sebebiyle hemen yakalamıştı. Şüphesiz Allah kuvvetlidir, azabı çetin olandır. Bunun sebebi şudur: Bir topluluk kendi durumlarını değiştirmedikçe, Allah onlara verdiği bir nimeti değiştirmez ve şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Bunların durumu, tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin durumu gibidir. Onlar Rablerinin ayetlerini yalanlamışlar, biz de onları günahları sebebiyle helak etmiştik ve Firavun ailesini de suda boğmuştuk. Hepsi de zalim kimselerdi.”¹⁴⁴

Gazve sona erdikten sonra Müslümanlar elde edilen ganimetler ve esirler hakkında nasıl davranacaklarını Hz. Peygamber’e sormaya başlamışlardır:

“(Ey Muhammed!) Sana ganimetler hakkında soruyorlar. De ki: “Ganimetler, Allah’a ve Peygamberine aittir. O halde, eğer Mü’minler iseniz Allah’a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin, Allah’a ve Peygamberine itaat edin.”¹⁴⁵

Enfâl suresinin ilk ayeti ashâbın ganimetin kime ait olduğunu veya helal olup olmadığını Hz. Peygamber’e sormaları üzerine nazil olan bir ayettir. Daha sonra inen 41. ayet ise bunu daha da detaylandırmaktadır:

“Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri mutlaka Allah’ın, Peygamber’in, onun yakınlarının, yetimlerin, yoksulların ve yolcularındır. Eğer Allah’a, hak ile batılın birbirinden ayrıldığı gün, iki ordunun karşılaştığı gün kulumuza indirdiklerimize inanıyorsanız (bunu böyle bilin). Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”¹⁴⁶

Bu ayet Bedir Gazvesini Hak ile batılın ayrıldığı gün olarak adlandırıp, gazve sonrası elde edilen ganimetin nasıl paylaşılacağını Müslümanlara izah etmektedir:

“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir Peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz; halbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet

¹⁴⁴ el-Enfâl, 8/52-54.

¹⁴⁵ el-Enfâl, 8/1.

¹⁴⁶ el-Enfâl, 8/41.

sahibidir. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şeyden dolayı size büyük bir azap dokunurdu. Artık elde ettiğiniz ganimetten helal ve temiz olarak yiyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."¹⁴⁷

"Ey Peygamber! Elinizdeki esirlere söyle: 'Eğer Allah, kalplerinizde bir hayır (olduğunu) bilirse, sizden alınan fidyeden daha hayırlısını size verir ve sizi bağışlar. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Eğer sana hainlik etmek isterlerse, onlar daha önce Allah'a da hainlik etmişlerdi de Allah onlara karşı (sana) imkân vermişti. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."¹⁴⁸

Son olarak Hz. Peygamber'e düşmanı tamamen yenmeden esir almasının uygun olmadığı ancak Allah'tan bir rahmet olarak bunu affettiğini ve Müslümanlara ise ganimet malının helal kılındığı belirtmektedir.

Sonuç olarak Bedir Gazvesi ile ilgili Âl-i İmrân suresinde 5 âyet, Enfâl suresinde ise 34 âyet tespit edilmiştir.

Âl-i İmrân suresindeki âyetler hem Müslümanların hem de müşriklerin genel durumundan ve Allah'ın Müslümanlara olan desteğinden bahsederken; savaşların genel hukukunu anlatan Enfâl suresindeki âyetler ise gazveyi biraz daha detaylı bir şekilde aktarmaktadır.

Enfâl suresinin 5-8. âyetleri gazve öncesi iki tarafın da durumunu canlı bir şekilde tasvir ederken, gazve anında yaşanan olayları ise surenin 9-19. âyetleri ile 42-54. âyetleri anlatmaktadır. Gazve sonrasında Müslümanların elde ettikleri ganimeti nasıl paylaşacaklarını anlatan âyetler ise surenin ilk âyetinde ve 41. âyetinde yer almaktadır.

Ayrıca Enfâl suresinin 15-16. âyetleri ile 45-47. âyetleri Müslümanlara, savaş hukukunun nasıl olması gerektiğini hatırlatırken, ganimetlerin nasıl paylaşılacağını ise 41. âyet detaylı bir şekilde açıklamaktadır.

Bedir Gazvesi'ni anlatan bu ayetler bütün olarak değerlendirildiğinde şu sonuçlara varılabilir: Allah'ın, kullarına mutlak bir surette inandıkları ve gerekli tedbirleri aldıktan sonra yardım edeceği anlaşılmaktadır. Ancak bu yardım yukarıda zikredilen sebeplerden ötürü meleklerin gelip de fiilî olarak savaşacağı şeklinde

¹⁴⁷ el-Enfâl, 8/67-69.

¹⁴⁸ el-Enfâl, 8/70-71.

düşünülmemelidir. Bahsedilen yardımın inananların kalplerinin yatışması ve cesaret bulmaları şeklinde yapılan yardım olduğu kanaati hasıl olmuştur.

Anlatılan bu ayetler bizlere her koşulda Allah'a güvenmemiz ve Hz. Peygamber'e itaat etmemiz gerektiğini, elde edilen ganimetlerin nasıl dağıtılacağı ve son olarak da savaşın bile bir ahlakı olduğunu hatırlatmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

UHUD GAZVESİ

Bu bölümde Müslümanların Mekkeli müşriklerle yaptığı ve Müslümanlar açısından büyük bir imtihan olan Uhud Gazvesinin sebep ve sonuçları zikredildikten sonra gazvenin etkileri üzerinde durulacaktır.

2.1. Gazvenin Sebebi

Gazvenin asıl sebebi, Bedir’de öldürülen Kureyşli müşriklerin intikamının alınma isteğidir.¹⁴⁹ Bir diğer amaç ise Müslümanları ortadan kaldırmak ve Hz. Peygamber’in Medine’deki otoritesini yıkmaktır.¹⁵⁰ Bir önceki bölümde de zikredildiği üzere Kureyşliler, Müslümanlar karşısında yenilgiye uğrayınca intikamlarını alıncaya kadar kadınlarına yaklaşmayacaklarına, yikanmayacaklarına dair söz vermişlerdi. Hatta bu amaçla Ebû Süfyân liderliğinde Medine yakınlarına baskın düzenlemişler ve iki Müslümanı şehit etmişlerdi. Ancak Kureyş’ten babaları, çocukları ve kardeşleri öldürülmüş olanlar bunların yeterli olmadığını düşünmüş olacak ki Bedir’de Hz. Peygamber ve ashâbının elinden kurtarılan kervanın Darünnedve’de bekletilen malları için Ebû Süfyân’ın yanına gitmişler ve bu malların bir ordu oluşturmak için harcanmasını ve Müslümanlardan intikam almak istediklerini belirtmişlerdi.¹⁵¹

¹⁴⁹ Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd*, c. 4, s. 182.

¹⁵⁰ Mahmudov, *Hz. Peygamber’in Savaşları*, s. 143.

¹⁵¹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 330; Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğâzî*, c. 1, s. 199-200; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, c. 3, s. 3; İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 2, s. 33; Belâzürî, *Ensâb*, c. 1, s. 312; Taberî, *Târîhu’l-ümem ve’l-mülûk*, c. 2, s. 500; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, c. 1, s. 219-220.

Bu sözler üzerine şu âyetin nazil olduğu rivayet edilmektedir:¹⁵² “*Şüpheli ki, inkar edenler mallarını Allah yolundan alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklardır. Sonra bu mallar onlara bir yürek acısı olacak, sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. İnkâr edenler toplanıp cehenneme sürüleceklerdir.*”¹⁵³ Ayrıca Zeyd b. Hârîse karşısında aldıkları maddi kayıplar da üstüne eklenince Kureyş’in içindeki intikam ateşi tutuşmuştu.¹⁵⁴ Yine Zeyd b. Hârîse’nin Bedir Gazvesi sonrası Karede Seriyyesi olarak anılan ve Kureyş kervanına yaptığı saldırı sonrası Mekkeliler ticaret için kullandıkları Irak yolundaki hakimiyetlerini de kaybedince bu savaş için hazırlıklara başlamışlardı.

Müslümanlar açısından ise savaşın amacı Medine’yi hem Kureyş hem de diğer Arap kabilelerinin saldırısından koruma ve İslâmiyetin yayılmasının önündeki engelleri kaldırmaktı.¹⁵⁵

Bahse konu sebeplerin yanında ekonomik sebepler de vardır: Müslümanlar Bedir sonrası Suriye ticaret yolunu ellerinde tutmakta ve Kureyş bu yoldan faydalanamamaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in bu yol üzerindeki otoritesinin de ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu sebeple de müşrikler böyle bir savaşa girişmişlerdir.¹⁵⁶

2.2. Gazvenin Sonucu

3/ 625 yılı Şevval ayının yedisinde Cumartesi günü¹⁵⁷ gerçekleşen savaşın ilk anlarında müşriklerin sancaktarları bir bir öldürüldü. Sancağı ilk taşıyan, Talha b. Ebî Talha’yı Hz. Ali öldürmüştü. Sonra sancağı Osman b. Ebî Talha yani Ebû Şeybe aldı, onu da Hz. Hamza öldürdü. Daha sonra müşriklerin sancağını Sa’d b. Ebî Talha aldı, onu da Sa’d b. Ebi Vakkâs öldürdü. Bu şekilde müşriklerin sancaktarlarından dokuz veya on kişi¹⁵⁸ öldürüldü.¹⁵⁹ Hezimetle doğru sürüklenen müşrikler kaçmaya

¹⁵² İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 330; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 200; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 4; İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 2, s. 33.

¹⁵³ el-Enfâl, 8/36.

¹⁵⁴ Safiyyürrahman Mübarek Furi, *Peygamber Efendimizin Hayatı ve Daveti*, çev. Halil İbrahim Kutlay (İstanbul: Risale, 2017), s. 252.

¹⁵⁵ Hattâb, *Komutan Peygamber*, s. 109.

¹⁵⁶ Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 143.

¹⁵⁷ Zührî, diğer kaynakların aksine Uhud savaşının Nadiroğulları vakasından altı ay sonra Şevval ayında gerçekleştiğini belirtmektedir. Zührî, *el-Meğâzî*, s. 66; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 199; İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 2, s. 33.

¹⁵⁸ İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 2, s. 38-39; Halife, *et-Târîh*, s. 68-69.

¹⁵⁹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 226-228.

başladılar.¹⁶⁰ Bu sırada Müslümanlar, müşrikleri kovalamaya ve ganimet toplamaya başlayınca daha önce Hz. Peygamber'in Ayneyn Tepesine yerleştirdiği ve kendisinden talimat almadan yerlerini terk etmemelerini emrettiği okçular mevkilerini terk ettiler.¹⁶¹ Bunun üzerine Hâlid b. el-Velîd ve beraberindekiler Müslümanları arkadan kuşattılar ve Müslümanlar iki ateş arasında kaldı.¹⁶² Müslümanlar bu durum karşısında büyük bir şaşkınlık yaşadılar, hatta bazı Müslümanlar kendi arkadaşlarını bile bu şaşkınlık sebebiyle yaraladı.¹⁶³ Bu olay üzerine şu âyetin nazil olduğu rivayet edilir:¹⁶⁴ “*Andolsun, Allah izniyle, onları (müşrikleri) kırıp geçirdiğiniz sırada size olan va'dini gerçekleştirdi. Nihayet sevdiğiniz şeyi (zaferi) size gösterdikten sonra, zaaf gösterdiniz. (Peygamber'in verdiği) emir konusunda tartıştınız ve emre karşı geldiniz. İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de. Sonra sizi denemek için onlardan yüzünüzü çevirdi. (Kaçıp hezimete uğradınız. Buna rağmen) sizi bağışladı. Allah, mü'minlere karşı çok lütfkardır.*”¹⁶⁵

Bir an savunmasız kalan Hz. Peygamber, müşriklerin saldırısına maruz kaldı, neticede yüzünden yara aldı ve bir dişi de kırıldı.¹⁶⁶ Sonunda Hz. Peygamber ve Müslümanlar bir fırsat bulup çemberi yardı ve Uhud Dağı'na sığındılar.¹⁶⁷ Gazvenin başlarında müşrikleri yenilgiye uğratan İslâm ordusu, komutanları olan Hz. Peygamber'in emrine itaatsizlik¹⁶⁸ ve ganimet peşine düşmeleri sebebiyle günün sonunda yenilgiye uğradı; ancak yine Hz. Peygamber'in komutası altında tekrar toparlandılar. Hatta daha sonra da zikredileceği üzere mağlubiyeti kabul etmediklerini göstermek için Kureyş üzerine hicretten 32 ay sonra Şevval ayının 8'inde Pazar günü¹⁶⁹ Hamraülesed seferine dahi çıktılar.¹⁷⁰

¹⁶⁰ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 229; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 39; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 1, s. 223.

¹⁶¹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 229-231; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 39; Belâzürî, *Ensâb*, c. 1, s. 318.

¹⁶² Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 232; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 39; Belâzürî, *Ensâb*, c. 1, s. 318.

¹⁶³ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 233; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 39; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 100; Belâzürî, *Ensâb*, c. 1, s. 322.

¹⁶⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 2, s. 44.

¹⁶⁵ Âl-i İmrân, 3/152.

¹⁶⁶ Zührî, *el-Meğâzî*, s. 67; İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 336; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 244; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 30; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 40; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 106; Belâzürî, *Ensâb*, c. 1, s. 319.

¹⁶⁷ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 339; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 293-294; İbn Hazm, *Cevâmiu's-sîre*, s. 162.

¹⁶⁸ Zührî, *el-Meğâzî*, s. 67; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 108.

¹⁶⁹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 334; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 45.

¹⁷⁰ Zührî, *el-Meğâzî*, s. 68; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 334; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 65-66; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 45; Halife, *et-Târîh*, s. 73-74; Belâzürî, *Ensâb*, c. 1, s. 338.

Gazvenin sonunda Müslümanlardan Hz. Peygamber'in amcası Hz. Hamza, Mus'ab b. Umeyr gibi sahâbîler içlerinde olmak üzere 40, 47, 49, 65¹⁷¹, 70¹⁷², 73¹⁷³, 74¹⁷⁴ veya 77 kişi,¹⁷⁵ müşriklerden ise 16, 19¹⁷⁶, 22¹⁷⁷, 23¹⁷⁸ veya 26 kişi öldürüldü.¹⁷⁹

2.3. Gazvenin Etkileri

Bu bölümde Kureyş ile Müslümanlar arasında gerçekleşen Uhud Gazvesinin siyasî, sosyal ve ekonomik etkileri incelenmiştir:

2.3.1. Müslümanlar

Gazveden sonra Medine'de sosyal düzen bir süreliğine bozuldu. Sonraki bölümlerde de zikredileceği üzere Yahudiler ve münafıklar Müslümanları taciz etmeye başladılar, civardaki bazı Arap kabileleri Medine'ye saldırı planları yaptılar. Hz. Peygamber ve Müslümanlar hakkında hakaret etmeye, onlarla alay etmeye başladılar.¹⁸⁰ Yahudiler Hz. Peygamber'i öldürmeye bile teşebbüs ettiler. Ancak Hz. Peygamber durumun farkında olduğu için savaş sonrası, ashâbın moralinin düzeltilmesi amacıyla sadece Uhud'a katılanları topladı ve Hamraülesed seferine çıktı. Böylelikle Müslümanların hem Mekkelilere yenilgiyi kabul etmedikleri gösterilmiş olacak hem Yahudi ve münafıkların tacizlerinin önüne geçilecek hem de civardaki kabilelere gözdağı verilecekti.¹⁸¹

Uhud Gazvesinde Hz. Hamza başta olmak üzere birçok sahâbeye müşrikler tarafından müsle (öldürülen kişilerin organlarını kesme) yapılıncı Hz. Peygamber bu işe çok üzülmüş ve "Ben de müşriklerden en az 30 kişiye müsle yapacağım." deyince nazil olan "Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer

¹⁷¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 445-447.

¹⁷² Zührî, *el-Meğâzî*, s. 67; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 300; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 95; Halîfe, almış beş rakamını da zikreder. Halîfe, *et-Târîh*, s. 73; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 1, s. 226.

¹⁷³ Belâzürî'de ayrıca yetmiş ve yetmiş dört rakamları da zikredilmektedir. Belâzürî, *Ensâb*, c. 1, s. 328.

¹⁷⁴ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 300.

¹⁷⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 40.

¹⁷⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 5, s. 447.

¹⁷⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 97; İbn Abdilber, *ed-Dürer*, s. 156.

¹⁷⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 40; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 1, s. 226.

¹⁷⁹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 307-309.

¹⁸⁰ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 317-318.

¹⁸¹ Hattâb, *Komutan Peygamber*, s. 120-121.

sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır.”¹⁸² âyeti gereğince bu düşüncesinden hemen vazgeçmiş ve ashâbına da bu işi yapmalarını yasaklamıştır.¹⁸³

Savaşta yaptıkları hatalarını anlayan Müslümanlar, sonrasında, Hz. Peygamber’in emirlerine daha bir bağlı olmuşlardır.¹⁸⁴ Nitekim Hendek Gazvesinde Hz. Peygamber’in yaptığı istişarede Müslümanlar bu hatalarını hatırlayıp Medine’de kalmak istemişlerdir.¹⁸⁵

2.3.2. Mekkeliler

Mekkelilere Müslümanların felakete uğradıkları haberini götüren kişinin Vahşî olduğu rivayet edilmektedir. O, bu haberi Kureyş’e bildirince insanlar çok sevinmişlerdir. Efendisi Cübeyr b. Mut’im, Vahşî’den bu haberin doğruluğunu sorunca, Vahşî doğru olduğuna dair yemin etmiş ve Cübeyr b. Mut’im: “Kadınlarımızın kederini götürdün, yüreklerindeki ateşi soğuttun.” demiş ve kadınlarına koku ve yağ sürmelerini emretmiştir.¹⁸⁶

Savaş sonrası Ebû Süfyân Mekke’ye geldiğinde evine gitmeden önce Hübel’in yanına gidip, “Sen bana iyilikte bulundun, yardım ettin, Muhammed ve ashâbı konusunda yüreğimi soğuttun.” demiş ve saçını tıraş etmiştir.¹⁸⁷

Bedir Gazvesinden sonra müşriklerin ettikleri yeminlere bakılacak olursa Uhud Gazvesinde istediklerini tam olarak aldıkları söylenemez. Çünkü onlar Müslümanları ortadan kaldırmayı hedeflemişler, ancak sadece Bedir’de öldürülen adamları kadar kişiyi öldürebilmişlerdir. Müslümanlara büyük bir zarar verememişlerdir. Hatta üstünlük kendilerindeyken Müslümanların üzerine yürümekten vazgeçip Mekke’ye geri dönmüşlerdir. Abdullah b. Amr b. Avf el-Müzeni’nin anlattığı olay da bu görüşümüzü desteklemektedir. Kendisi Hz. Peygamber’in huzuruna gelmiş ve şöyle söylemiştir: “...Ebu Süfyân ve arkadaşlarını şöyle derken işittim: ‘Biz bir şey yapmadık. Siz sadece Müslümanların cesaretini kırdınız. Geri dönün ve geride kalanları ortadan kaldıralım.’ Safvân b. Ümeyye ise bu

¹⁸² en-Nahl, 16/126.

¹⁸³ Vâkıdî, *Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Savaşları*, s. 265.

¹⁸⁴ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-me’âd*, c. 3, s. 261.

¹⁸⁵ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 2, s. 445.

¹⁸⁶ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 1, s. 332.

¹⁸⁷ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 1, s. 299.

teklifi kabul etmemiştir.”¹⁸⁸ Müşriklerin bu sözleri aslında kendilerinin de savaşta kesin galibiyet kazanmadıklarının farkında olduklarını göstermektedir.

Yine Ebû Süfyân dönüş yolunda: “Ne Muhammed’i öldürdünüz ne de genç kızları getirdiniz! Ne kötü iş yaptınız! Onlar dönmek için toparlanıyorlar.” demiş, İkrime b. Ebî Cehil ise: “Biz bir şey yapmadık. Onların ileri gelenlerini öldürdükten sonra, hepsini ortadan kaldırmadan geri döndük.” demiştir. Safvân b. Ümeyye de: “Ey kavmim! Yapmayın! Müslümanlar üzüntü içerisinde dirler. Hazrec’ten geri kalanları toplamasından korkuyorum. Üstünlük sizdeyken evlerinize geri dönün. Eğer (savaşa) giderseniz, kazanacağınız konusunda şüpheliyim.” demiştir. Bunun üzerine herhangi bir savaş olmadan Mekke’ye geri dönmüşlerdir.¹⁸⁹

Gazve sonrası Ebû Süfyân, bir sene sonra Hz. Peygamber’e Bedir’de buluşmayı vaad etmişti. Ancak kendisi başta olmak üzere diğer Mekke ehli kıtlık ve kuraklık gerekçesiyle Bedir’e gitmekten vazgeçmişler¹⁹⁰ ve Ebû Süfyân, Nu’aym b. Mes’ud el-Eşcaî’ye Hz. Peygamber’i bu savaştan vazgeçirmesi karşılığında on deve¹⁹¹ vereceğine dair söz vermiştir. Hz. Peygamber tek başına da olsa bu sefere çıkacağını söylemiş, ashâbıyla hicretin kırk beşinci ayında Zilkade ayının başında Bedir’e gitmişler, ticaretlerini yapmışlar ve herhangi bir savaş olmadan geri dönmüşlerdir.¹⁹² Mekkeliler ise savaşa çıkmaktan kaçınmakla Araplar nezdinde itibar kaybına uğramışlardır. Bu olayla ilgili Safvân b. Ümeyye, Ebû Süfyân’a: “Yemin ederim ki, seni o gün Müslümanlara verdiğin savaş sözünden sakındırdım. Müslümanlar gitmediğimiz için daha da cesaretlendiler. Bizi savaştan ancak zayıflığımız alıyordu.” demiştir.¹⁹³ Bu durum ve bu sözler özelde Ebû Süfyân’ın genelde ise Mekkelilerin Hz. Peygamber ve ashâbından çekindiklerini göstermektedir.

2.3.3. Münafıklar

Vâkîdî isim zikretmeksizin münafıklardan birinin bu savaşta şöyle dediğini zikretmiştir: “Hiç şüphesiz, Resulullah öldürülmüştür, siz de kavminize dönün. Çünkü

¹⁸⁸ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 326; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 69.

¹⁸⁹ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 338-339.

¹⁹⁰ Mahmudov, *Hiz. Peygamber'in Savaşları*, s. 317.

¹⁹¹ İbn Sa'd'da yirmi deve denilmektedir. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 56.

¹⁹² Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 327; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 55-56.

¹⁹³ Mahmudov, *Hiz. Peygamber'in Savaşları*, s. 318.

Mekkeliler sizin evlerinize baskın yapacaklar.”¹⁹⁴ Bu durum münafıkların ruh halini özetleyen bir cümledir.

Abdullah b. Übey ve beraberindeki münafıklar, Müslümanlarla alay etmişler, başlarına gelen musibete sevinmişlerdir. Abdullah b. Übey’in oğlu da bu savaşta yara almış, babası da ona Hz. Peygamber’e kendisini dinlemediğini, çocukların sözüyle hareket ettiğini söylemiştir. Bunun karşılığında ise oğlu, Allah’ın, Peygamber’ine ve Müslümanlara neyi uygun gördüyse onun hayırlı olduğunu söyleyerek teslimiyetini dile getirmiştir.¹⁹⁵

Yine münafıklar bu savaş sonrası Müslümanlara karşı cesaretlenmişler, Hz. Peygamber’in ashâbına, Onu terk etmeleri gerektiğini ve eğer savaşta öldürülenlerin, kendi yanlarında olsalardı öldürülmeyeceklerini söylemişlerdir.¹⁹⁶

2.3.4. Yahudiler

Yahudiler de durumu fırsat bilip daha Uhud Gazvesi devam ederken Müslümanlara karşı cephe almışlardır. Safiyye bt. Abdilmuttalib: *“Uhud günü kalelere sığındık. Fari’ denilen kaledeydik ve yanımızda Hassan b. Sabit de vardı. Yahudilerden bir grup gelip bize ok atıyordu. Ona “sende ok yok mu?” diye sordum. Kendisinin ok atmayı bilmediği için Uhud’a gitmediğini söyledi. Bu esnada bir Yahudi de kaleye tırmanıyordu. Ben kılıcı elime bağlamasını söyledim ve o Yahudiyi öldürdüm. Kafasını da diğer Yahudilere fırlattım. Bunun üzerine korkup kaçtılar.”*¹⁹⁷ demiştir.

Yahudiler zaten en başından Müslümanların yenilgiye uğramalarını arzu ediyorlardı. Hz. Peygamber hakkında; “Muhammed ancak saltanat peşindedir. Daha önce hiçbir Peygamberin başına böyle bir olay gelmemiştir. Hem kendisi yara aldı hem de ashâbı” demişlerdi.¹⁹⁸

Bir önceki bölümde zikredildiği gibi Bedir Gazvesi sonrası taşkınlıkta bulunan, Hz. Peygamber’le yaptıkları antlaşmaya aykırı davranan Benî Kaynuka Yahudileri Medine’den sürgün edilmişti. Medine’de kalan diğer iki Yahudi kabilesinden olan Benî Nadir de kendilerini bir vesileyle ziyaret eden Hz. Peygamber

¹⁹⁴ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 1, s. 280.

¹⁹⁵ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 1, s. 317; Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd*, c. 4, s. 230.

¹⁹⁶ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 1, s. 317; Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd*, c. 4, s. 230.

¹⁹⁷ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 1, s. 288.

¹⁹⁸ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 1, s. 317; Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd*, c. 4, s. 230.

ve yanındaki birkaç ashâbını, Huyey b. Ahtab'ın teşvikiyle öldürmek istemişlerdi.¹⁹⁹ Her ne kadar Sellam b. Mişkem böyle yapılmaması gerektiğini, Hz. Peygamber'e vahiyle haber verileceğini söyleyip bu işe itiraz etse de onu dinlememişlerdi. Sellam'ın dediği gibi Allah, Peygamberini durumdan haberdar etmiş ve onlara belli etmeden oradan ayrılmışlardı.²⁰⁰ Hz. Peygamber 4/626 yılı Rebiülevvel ayında²⁰¹ ashâbını toplamış ve onların bu davranışları sebebiyle Yahudilere yurtlarından çıkmaları gerektiğini, aksi takdirde öldürüleceklerini bildirmişti.²⁰² Yahudiler, münafıkların lideri Abdullah b. Übey'in kendisine yardım edecekleri vaadi üzerine direnmişler;²⁰³ ancak kendisinden bir yardım görmeyince sadece bir deve yükü malı yanlarında götürmelerine müsaade edilerek yurtlarını terk etmek zorunda kalmışlardı.²⁰⁴

Şamî, kitabında Benî Nadir üzerine yapılan seferin sebebiyle ilgili başka bir rivayete daha yer verir: Kureyş, Bedir'den sonra Medine'deki Yahudilere bir mektup göndererek onları Hz. Peygamber'i öldürmeye teşvik eder ve yapmadıkları takdirde de aralarının bozulacağını söyleyerek tehdit eder. Bunun üzerine Benî Nadir, Hz. Peygamber'i Müslüman olacaklarını söyleyerek kendi yurtlarına çağırırlar. Aslında amaçları Hz. Peygamber'e suikast düzenlemektir.²⁰⁵ Ancak Hz. Peygamber olaydan haberdar olmuş ve olaylar yukarıda anlatıldığı şekilde gerçekleşmiştir.

2.3.5. Arap Yarımadası

Bu savaştan cesaret alan bazı Arap kabileleri Müslümanlar üzerine baskınlar düzenlemek istemişlerdir. Benî Esed kabilesi Hz. Peygamber'i öldürme ve mallara el koyma amacıyla toplanmışlar ve şöyle söylemişlerdir: "*Müslümanlar, Kureyş'in kendilerine vurduğu darbeye felakete maruz kalmışlardır. Bu yüzden hemen kendilerine gelemeler ve insanlar da onların etrafında birleşemez.*" Hz. Peygamber bu durumdan haberdar olunca hicretin 35. ayının başında Muharrem ayında²⁰⁶ Ebû Seleme b. Abdilesed'i onların üzerine göndermiş, Ebû Seleme onlara baskın yapmış,

¹⁹⁹ İbn İshâk ve İbn Hişâm'da Huyey b. Ahtab'ın ismi geçmemektedir. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 382; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 170.

²⁰⁰ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 365; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 53.

²⁰¹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 363; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 53.

²⁰² Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 367; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 54.

²⁰³ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 383; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 368; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 171.

²⁰⁴ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 383; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 374; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 171.

²⁰⁵ Şamî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, c. 4, s. 317.

²⁰⁶ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 340; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 46.

hayvanlarına el koymuştur. Benî Esed kabilesi Müslümanların karşısına çıkmaktan korkup kaçmışlar ve aralarında bir savaş vaki olmamıştır.²⁰⁷

Bu savaş sonrası Müslümanlara karşı cesaret bulan bir diğer kabile ise Âmir b. Sa'saa kabilesidir. Bu kabilenin reisi Ebû Bera, Hz. Peygamber'in huzuruna gelip kendisine iki deve ve iki at hediye etmek istemiş, ancak Hz. Peygamber müşriklerden hediye almadığını söylemiş ve ona İslâm'ı arz etmiştir. Ebû Bera İslâm'ı kabul etmemiş ancak tamamen de reddetmemiştir. Bu işin güzel ve şerefli bir iş olduğunu, kabilesine ashâbından birkaç kişi göndermesi halinde Müslüman olacaklarını ümit ettiğini belirtmiştir. Hz. Peygamber'in ashâbının hayatından endişe etmesi üzerine kendisinin onları koruyacağına dair söz vermiştir.²⁰⁸ Hz. Peygamber hicretten otuz altı ay sonra Safer ayında²⁰⁹ ashâbından kırk veya yetmiş kişiyi bu kabileye İslâm'ı anlatması için göndermiş ancak bu kabile Müslümanlara ihanet etmiş ve hepsini şehit etmiştir.²¹⁰ Hz. Peygamber bunu haber alınca on beş gece boyunca onları öldürenlere beddua etmiştir.²¹¹ Hatta Hz. Peygamber'in Uhud şehitlerinden daha çok Bi'ru Ma'une'de şehit edilenlere üzüldüğü rivayet edilmiştir.²¹²

Yine Hz. Peygamber Benî Lihyân kabilesi lideri Süfyân b. Hâlid b. Nübeyh el-Hüzelî el-Lihyanî'nin²¹³ Müslümanlara saldırmak için toplandıklarını haber almış ve onu öldürmek üzere Abdullah b. Üneys'i hicretin otuz beşinci ayında Muharrem ayının beşinde Pazartesi günü tek başına göndermiştir. Abdullah verilen vazifeyi yerine getirmiş ve bu sayede Medine olası bir felaketten kurtulmuştur.²¹⁴

Muhtemelen bu olay üzerine Benî Lihyân kabilesi, liderlerinin intikamını almak için Adel ve Kare kabilelerinin yanına gidip Hz. Peygamber'den kendilerine İslâm'ı öğretmek üzere ashâbından bazılarını yanına göndermelerini söylemişlerdir. Böylelikle onlar da gönderilen Müslümanları öldüreceklerdi.²¹⁵ Adel ve Kare

²⁰⁷ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 342-345.

²⁰⁸ İbn İshâk ve İbn Hişâm'da Ebu Berâ'nın hediye sunduğundan bahsedilmemektedir. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 378; Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 347; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 164.

²⁰⁹ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 347; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 48.

²¹⁰ İbn İshâk ve İbn Hişâm, Ka'b b. Zeyd'in yaralı olarak kurtulduğunu belirtirler. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 379; Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 347; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 165.

²¹¹ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 347.

²¹² Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 350.

²¹³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, c. 3, s. 285; İbn Kayyim ve Hattâb, şahsın ismini Halid b. Süfyân b. Nübeyh olarak belirtir. Hattâb, *Komutan Peygamber*, s. 134.

²¹⁴ Vâkîdî nedendir bilinmez bu olayın Hendek Savaşından sonra gerçekleştiğini belirtir. Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 531-532; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 47-48; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, c. 3, s. 285; Hattâb, *Komutan Peygamber*, s. 134.

²¹⁵ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 1, s. 354.

kabilelerinden Müslüman olan yedi kişi Hz. Peygamber'in huzuruna gelip kendilerine Kur'an'ı öğretecek, İslâm'ı anlatacak kişiler talep etmişlerdir. Hz. Peygamber de onlarla beraber altı,²¹⁶ yedi veya on kişi göndermiştir.²¹⁷ Fakat bu gönderilenler hicretten otuz altı ay sonra Safer ayında²¹⁸ er-Recî denilen suyun kenarında tuzağa düşürülmüş ve içlerinden Hubeyb b. Adî, Zeyd b. ed-Desinne ve Abdullah b. Tarık teslim olmuş, diğerleri ise savaşta şehit olmuşlardır.²¹⁹ Teslim olanlardan Abdullah b. Tarık hainliklerini fark edince bir fırsatını bulup onlara saldırmış, ancak o da şehit olmuştur.²²⁰ Hubeyb ve Zeyd ise Mekke müşriklerine satılmış ve Bedir'de öldürdükleri müşriklere karşılık²²¹ idam edilmişlerdir.²²²

Enmar ve Sa'lebe kabilelerinin kendilerine karşı ordu topladığını haber alan Hz. Peygamber H 4/M 626 senesi Muharrem ayının bitmesine beş gün kala Pazar günü²²³ 400, 700 veya 800 kişiden oluşan ashâbıyla onların üzerine yürüdü. Herhangi bir savaş olmadan; Medine'ye salim bir şekilde geri döndüler.²²⁴

Hz. Peygamber'in Uhud sonrası Müslümanlara saldırmak üzere toplanan bu kabilelere anında müdahalesi Araplar nezdinde Müslümanların otoritesini korumasını sağlamıştır. Ancak yine de Bi'ru Ma'une ve er-Recî olayları gibi hadiseler de yaşanmıştır.

Hz. Peygamber'in Uhud Gazvesinde birden fazla şehidi aynı kabre defnettirmesi ve defnedilenler arasında önceliği Kur'an bilgisi fazla olana vermesi²²⁵ bu savaşın fikhî etkileri arasında zikredilebilir.

Yine şehitleri yıkamaması ve namazlarını kılmaması da²²⁶ Müslümanlar için bir örnek olmuştur. Ancak bu konuda fıkıh mezhepleri arasında ihtilaf vardır. Çünkü bir diğer rivayette şehitlerin yıkandığı belirtilmektedir.²²⁷ Aynı şekilde şehitler üzerine namaz kılındığı da rivayet edilmiştir.²²⁸

²¹⁶ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 371; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 149.

²¹⁷ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 354-355.

²¹⁸ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 354; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 51.

²¹⁹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 372-373; Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 355-357; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 150-151.

²²⁰ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, s. 373; Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 357; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 151.

²²¹ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 357; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 151.

²²² Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 361-362; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 151-153.

²²³ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 395; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 57.

²²⁴ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 1, s. 395-397; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 57.

²²⁵ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 102; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, c. 2, s. 51.

²²⁶ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 102.

²²⁷ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 104.

²²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 59; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 109.

Abdullah b. Amr b. Haram ve Amr b. Cemuh, dünyada iken dost olmalarından ötürü Hz. Peygamber aynı mezara defnedilmelerini emretmiştir.²²⁹ Bu uygulama da Müslümanlara miras kalmıştır.

Hz. Peygamber'in Abdullah b. Ömer'i on dört yaşında olmasından ötürü savaşa almaması, ancak bir sonraki sene Hendek Gazvesinde on beş yaşına girmesi sebebiyle savaşa katılmasına izin vermesi, savaşa katılma konusunda yaş sınırının on beş olduğunun göstergesidir. Hatta sonraki dönemlerde Ömer b. Abdilaziz, yaşı on beş olanlara diğer askerler gibi maaş bağlamış, on dört yaşındakileri ise çocuk saymıştır.²³⁰

Bir başka uygulama da şehitlerin öldürüldükleri yerde defnedilmesidir. Ashaptan bazıları şehit olan yakınlarını Medine'de defnetmek istemişler, ancak Hz. Peygamber, onların şehit oldukları yere defnedilmesini emretmiştir.²³¹

2.3.6. Kur'an'a Yansıması

Kur'an-ı Kerim'de Uhud Gazvesi ve akabinde gerçekleşen Hamraülesed seferi, Âl-i İmrân ve Enfâl surelerinde şu şekilde anlatılmaktadır:

*“Şüphesiz ki, inkar edenler mallarını Allah yolundan alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklardır. Sonra bu mallar onlara bir yürek acısı olacak, sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. İnkâr edenler toplanıp cehenneme sürüleceklerdir.”*²³²

Enfâl suresinin bu âyetinin müşriklerin Bedir Gazvesi'nin intikamını almak için hazırlık yapmaları üzerine nazil olduğu anlaşılmaktadır.

Uhud Gazvesi'nin öncesinde yaşananları anlatan âyetler Âl-i İmrân suresinde şu şekilde yer almaktadır:

*“Hani sen mü'minleri (Uhud'da) savaş mevzilerine yerleştirmek için, sabah erken aileden ayrılmıştın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Hani sizden iki grup (paniğe kapılarak) çözülmeye yüz tutmuştu. Halbuki Allah onların yardımcısı idi. Mü'minler, yalnız Allah'a tevekkül etsinler.”*²³³

Gazve anında Müslümanlara zaferi ellerinden kaçırmalarının ve mağlubiyeti tatmalarının sebebi hatırlatılmış, ancak yine Allah'ın merhametinden ötürü kendilerini affettiğini belirtmiştir:

²²⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 61; İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 103.

²³⁰ İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-Meğâzî*, s. 105.

²³¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 2, s. 51.

²³² el-Enfâl, 8/36.

²³³ Âl-i İmrân, 3/121-122.

“Andolsun, Allah, izniyle, onları (müşrikleri) kırıp geçirdiğiniz sırada size olan va’dini gerçekleştirdi. Nihayet sevdiğiniz şeyi size gösterdikten sonra, za’f gösterdiniz. (Peygamber’in verdiği) emir konusunda tartıştınız ve emre karşı geldiniz. İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de. Sonra sizi denemek için onlardan yüzünüzü çevirdi. (Kaçıp hezimete uğradınız. Buna rağmen) sizi bağışladı. Allah, Mü’minlere karşı çok lütfkardır. Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, size keder üstüne keder verdi ki, (bu durumlara alışasınız ve daha sonra) elinizden gidene ve başınıza gelene üzülmeysiniz. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”²³⁴

Bu şiddetli ortamda bazı Müslümanlar ellerinden kaçırdıklarına üzülmüş ve hatta bazıları söylenmemesi gereken sözler sarfetmiştir. Bunlara rağmen Allah kendilerini affettiğini açıklamıştır:

“Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah’a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; “Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok.” diyorlardı. De ki: “Bütün iş, Allah’ındır.” Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: “Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik.” De ki: “Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka öldürülecekleri yerlere çıkıp gideceklerdi. Allah, bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak için yaptı. Allah, göğüslerin özünü bilir. İki topluluğun karşılaştığı gün, içinizden yüz çevirip kaçanları, şeytan ancak yaptıkları bazı hatalardan dolayı yoldan kaydırmak istemişti. Ama yine de Allah onları affetti. Kuşkusuz Allah çok bağışlayandır, halimdir.”²³⁵

Hitap burada biraz daha şiddetlenmiş, Müslümanların bu sözlerinin kafirlerin sözlerine benzediğini belirterek onları uyarmıştır:

“Ey iman edenler! Kardeşleri sefere veya savaşa çıktığında onlar hakkında, “Onlar bizim yanımızda olsalardı, ölmezlerdi ve öldürülmezlerdi” diyen inkarcılar gibi olmayın. Allah, bunu onların kalplerine bir hasret olarak koydu. Allah, yaşatır ve öldürür. Allah, yaptıklarınızı görmektedir. Andolsun, eğer Allah yolunda öldürülür veya ölürseniz, Allah’ın bağışlaması ve rahmeti onların topladıklarından daha

²³⁴ Âl-i İmrân, 3/152-153.

²³⁵ Âl-i İmrân, 3/154-155.

hayırlıdır. *Andolsun, ölseniz de öldürülseniz de Allah'ın huzurunda toplanacaksınız.*"²³⁶

Müslümanların yaptığı bu hataya rağmen Hz. Peygamber'e, onlara karşı şefkatle davranması ve onlarla istişare etmesi gerektiği hatırlatılıyor sonrasında ise Allah'ın yardım ettiği bir topluluğun zafere ereceği belirtiliyor:

*"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlanma dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et. Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever. Allah size yardım ederse, sizi yenecek yoktur. Eğer sizi yardımsız bırakırsa, ondan sonra size kim yardım edebilir? Mü'minler, ancak Allah'a tevekkül etsinler."*²³⁷

Gazve sonrasında ise Müslümanlar başlarına gelen olayın sebebini düşünürlerken Allah Bedir'e vurgu yaparak daha önce Mekkelilerin de başına aynı olayın geldiğini hatırlatıyor ve bunun bir imtihan olduğunu belirtiyor:

*"Eğer siz bir yara aldıysanız, şüphesiz o topluluk da benzeri bir yara almıştı. İşte (iyi veya kötü) günleri insanlar arasında döndürür dururuz. Allah, sizden iman edenleri ayırt etmek, sizden şahitler edinmek için böyle yapar. Allah, zalimleri sevmez. Bir de Allah, iman edenleri arındırmak ve küfre sapanları mahvetmek için böyle yapar."*²³⁸

Âl-i İmrân suresindeki bu ayetler ise imtihanın sebebini zikrederek Müslümanların gazve anındaki hallerini canlı bir şekilde tasvir ediyor:

*"Yoksa siz; Allah, içinizden cihad edenleri (imtihan edip) ayırt etmeden ve yine sabredenleri (sınayıp) ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Andolsun, siz ölümle karşılaşmadan önce onu temenni ediyordunuz. İşte onu gördünüz, ama bakıp duruyorsunuz."*²³⁹

Gazve esnasında Hz. Peygamber'in öldürüldüğünü duyunca bazı Müslümanlar tereddütte kalmış ve ne yapacaklarını bilemez bir duruma gelmiştir. İşte burada Allah, Hz. Peygamber'in de bir fâni olduğunu, dinini terk edenin ancak kendisine zarar vereceğini belirtmiştir:

²³⁶ Âl-i İmran, 3/156-158.

²³⁷ Âl-i İmrân, 3/159-160.

²³⁸ Âl-i İmrân, 3/140-141.

²³⁹ Âl-i İmrân, 3/142-143.

“Muhammed, ancak bir Peygamberdir. Ondan önce de Peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geriye mi döneceksiniz? Kim gerisin geriye dönerse, Allah’a hiçbir zarar veremez. Allah, şükredenleri mükafatlandıracaktır. Hiçbir kimse Allah’ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret mükafatını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükafatlandıracağız.”²⁴⁰

Yaşanan bu olayların geçmişte diğer kavimlerin başına da geldiğini hatırlatmıştır. Asıl zaferin iman edip, sabredenlerin olacağını açıklamıştır:

“Nice Peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever. Onların sözleri ancak, “Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve ayaklarımızı sağlam tut. Kafir topluma karşı bize yardım et.” demekten ibaretti. Allah da onlara hem dünya nimetini hem de ahiretin güzel mükafatını verdi. Allah, iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanları sever.”²⁴¹

Müslümanlara ise kafirlere uymamaları gerektiği çünkü onları kötü bir sonun beklediğini hatırlatmıştır:

“Ey iman edenler! Siz eğer kafir olanlara uyarsanız sizi gerisin geriye (küfre) çevirirler de büsbütün hüsrana uğrarsınız. Hayır! Yalnız Allah yardımcınızdır. O, yardımcılarının en hayırlısıdır. Hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri Allah’a ortak koştuklarından dolayı; inkar edenlerin kalplerine korku salacağız. Barınakları da cehennemdir. Zalimlerin kalacakları yer ne kötüdür.”²⁴²

Zikredilen bu ayetlerde Bedir Gazvesine hatırlatma yapılıyor ve müşriklerin başlarına getirdikleri olayın daha azının başlarına gelmesinin sebebi belirtiliyor:

“Onların (müşriklerin) başına (Bedir’de) iki mislini getirdiğiniz bir musibet (Uhud’da) sizin başınıza geldiğinde, “Bu, nereden başımıza geldi?” dediniz, öyle mi? De ki: “O (musibet), kendinizdendir.” Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”²⁴³

²⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/144-145.

²⁴¹ Âl-i İmrân, 3/146-148.

²⁴² Âl-i İmrân, 3/149-151.

²⁴³ Âl-i İmrân, 3/165.

Devamında ise münafıkların, Müslümanların başına gelen musibet hakkında söyledikleri sözlerden yola çıkılarak akideleri açıklanıyor:

“İki topluluğun karşılaştığı gün başınıza gelen musibet Allah’ın izniyledir. Bu da Mü’minleri ortaya çıkarması ve münafıklık yapanları belli etmesi içindi. Onlara (münafıklara), “Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunmaya geçin.” denildi de onlar, “Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan gelirdik” dediler. Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah, içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir. (Onlar), kendileri oturup kaldıkları halde kardeşleri için, “Eğer bize uysalardı, öldürülmezlerdi” diyen kimselerdir. De ki: “Eğer doğru söyleyenler iseniz kendinizden ölümü uzaklaştırın.”²⁴⁴

Münafıkların bu sözleri üzerine Allah, Hz. Peygamber’e ve Müslümanlara, kendisi yolunda öldürülenlerin şehitlik mertebesinde olduklarını bildiriyor:

“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah’ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeyeceklerine sevinirler. (Şehitler) Allah’ın nimetine, keremine ve Allah’ın, Mü’minlerin ecrini zayıf etmeyeceğine sevinirler.”²⁴⁵

Uhud Gazvesinden sonra Hz. Peygamber, Mekkelilere karşı Müslümanları tekrar sefere çağırıyor ve Müslümanlar aldıkları yaraya rağmen bu emre icabet ediyorlar:

“Onlar yaralandıktan sonra Allah’ın ve Peygamberinin davetine uyan kimselerdir. Onlardan iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlara ve Allah’a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükafat vardır. Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, “İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun.” dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!” dediler. Bundan dolayı Allah’tan bir nimet ve lütufla kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler ve Allah’ın rızasına uydular. Allah, büyük lütuf sahibidir. O şeytan sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor. Onlardan korkmayın, eğer Mü’min iseniz, Benden korkun.”²⁴⁶

²⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/166-168.

²⁴⁵ Âl-i İmrân, 3/169-171.

²⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/172-175.

Sonuç olarak Uhud Gazvesi ile ilgili Enfâl suresinde 1 âyet, Âl-i İmrân suresinde ise 34 âyet tespit edilmiştir.

Âl-i İmrân suresinin 121-122. âyetleri gazve öncesini aktarırken, gazve anında yaşanan olayları ise 152-160. âyetler anlatmaktadır. Surenin 140-151. âyetleri ile 165-171. âyetleri gazve sonunda Müslümanların ve müşriklerin durumunu tasvir etmektedir. Gazve sonrasında gerçekleşen Hamraülesed seferi hakkındaki bilgiler ise surenin 172-175. âyetleri arasında yer almaktadır.

Uhud Gazvesi'ni anlatan âyetler bütüncül olarak değerlendirildiğinde ilk olarak şu anlaşılmaktadır: Müslümanlar aralarında Hz. Peygamber olsa dahi bir birlik içerisinde olmadıkları takdirde sonrasında sıkıntıya düşmeleri kaçınılmaz olmuştur. Bu sebeple Allah, Müslümanlara her zaman birlik halinde olmaları ve kendisine güvenmeleri gerektiğini hatırlatmaktadır. Yardımın ise Bedir'de olduğu gibi sabırla, inanarak ve çalışarak gerçekleşeceği mesajı verilmektedir. Çünkü ilahî yasa bu şekilde işlemektedir.

İlgili âyetlerde bizlere şöyle bir uyarıda da bulunmaktadır: Hz. Peygamber'e itaatsizliğin sonunda zorluk vardır. Bu sebeple ona itaat etmemiz gerektiği hatırlatılmaktadır.

Son olarak Hz. Peygamber'in de bir insan olduğunu bilmek, aramızda olmasa bile Allah'a kulluk vazifemizi yapmaya devam etmemiz gerektiği anlaşılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HENDEK (AHZÂB) GAZVESİ

Bu bölümde Mekkeli müşrikler, Benî Kurayza Yahudileri ve bazı Arap kabilelerinin Medine'yi kuşattığı bir savaş olan Hendek veya Kur'an'ın ifadesiyle "Ahzâb"²⁴⁷ Gazvesi'nin sebep ve sonuçları zikredilecek daha sonra gazvenin etkileri üzerinde durulacaktır.

3.1. Gazvenin Sebebi

Benî Nadir Yahudileri, Hz. Peygamber'e karşı ihanetleri sebebiyle Medine'den sürgün edilince Hayber'e gittiler.²⁴⁸ Hayber'e gidenler arasından Huyey b. Ahtab ve bazı Yahudiler, Mekke'ye giderek Kureyşlileri Hz. Peygamber'le savaşmaya çağırdılar.²⁴⁹ Ebû Süfyân, Yahudilerin Mekke'ye gerçekten bu amaç uğruna geldiklerini anlayınca Müslümanlara karşı ölünceye kadar savaşmak üzere anlaştılar.²⁵⁰ Zaten Kureyşliler tekrar Bedir'de Müslümanlarla savaşmayı göze alamamış, çeşitli bahanelerle savaş alanına gitmemişlerdi.²⁵¹

Yahudilerin Mekke'de oldukları günlerde ilginç bir olay da zikredilir: Kureyşliler Yahudilere; Hz. Peygamber'in mi yoksa kendilerinin mi daha doğru yolda olduklarını sordular. Yahudiler, bunun üzerine onların Hz. Peygamber'den daha doğru yolda olduklarını, çünkü Kâbe'yi yücelttiklerini, hacılara su ve yemek verdiklerini söylediler.

²⁴⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 62; Belâzürî, *Ensâb*, c. 1, s. 343.

²⁴⁸ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 441; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 62.

²⁴⁹ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 441; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 197.

²⁵⁰ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 442.

²⁵¹ Hattâb, *Komutan Peygamber*, s. 147-148.

Bunun üzerine “*Kendilerine Kitap’tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar ‘cibt’e ve ‘tağut’a inanıyorlar. İnkâr edenler için de, ‘Bunlar, iman edenlerden daha doğru yoldadır.’*”²⁵² âyeti nazil oldu.²⁵³ Daha sonra ise Yahudiler Gatafân kabilesine gidip onları da savaşa teşvik ettiler.²⁵⁴ Gatafânlılara kendilerinin safında savaşa katıldıkları takdirde Hayber’in bir yıllık hurma ürününü vereceklerine dair söz verdiler.²⁵⁵ Kureyş de diğer Arap kabilelerini Hz. Peygamber’e karşı savaşa davet ettiler.²⁵⁶

Yahudiler Benî Süleym kabilesine gidip onları da savaşa çağırdılar. Onlar Kureyş’in savaşa katıldığı takdirde kendilerinin de katılacağını bildirdiler.²⁵⁷ Diğer Arap kabileleri de tek başlarına Müslümanlara saldırmaya cesaret edemediler. Bu davet onlar için bir fırsat olmuştu.²⁵⁸

Gazvenin başladığı sıralarda Benî Kurayza Yahudileri Müslümanlarla antlaşmalarını devam ettirerek karşı cenahta durdu ve hatta Kureyş’in gelmesini istemedi.²⁵⁹ Onların bu fikirden vazgeçirilmesi gerekiyordu. Bu niyetle Huyey b. Ahtab, Ebû Süfyân’la görüştü ve Ebû Süfyân, Benî Kurayza’nın da bu savaşa iştirak etmesini istedi. Bunun üzerine Huyey b. Ahtab, Benî Kurayza Yahudilerine geldi. İlk olarak Gazzal b. Samuel ile görüşüp; onu Hz. Peygamber’le savaşmaya ikna etmeye çalıştı. Kureyş ve Gatafânlıları Müslümanları ortadan kaldırmak üzere bir araya getirdiğini söyledi. Ancak Gazzal, Huyey’e kendisinin rezaletten başka bir şey getirmediğini söyleyerek teklifini kabul etmedi.²⁶⁰ Daha sonra Ka’b b. Esed’in yanına gitti. Henüz kendisine teklifini bile yapmadan Ka’b onun niyetini anladı ve Hz. Peygamber’le olan antlaşmaya ihanet etmeyeceğini söyledi.²⁶¹ Huyey, Gazzal’a dediklerinin aynısını Kab’a da söyleyip, teklifinde ısrarcı oldu. Kureyş ile Gatafân çekip gitseler bile kendisiyle beraber ölümüne çarpışacağını söyleyerek onu ikna etti.²⁶² İşte düşmanlar açısından savaşın amacı ve sebebi Müslümanları tamamen ortadan kaldırmaktı. Müslümanlar ise bu savaşta savunma pozisyonu içerisindeydi.

²⁵² en-Nisâ, 4/51.

²⁵³ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 2, s. 442; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, c. 3, s. 197-198.

²⁵⁴ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 2, s. 442; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, c. 3, s. 198.

²⁵⁵ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 2, s. 443; Belâzürî, *Ensâb*, c. 1, s. 343.

²⁵⁶ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 2, s. 442; İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 2, s. 62.

²⁵⁷ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 2, s. 442-443.

²⁵⁸ Hattâb, *Komutan Peygamber*, s. 148.

²⁵⁹ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 2, s. 445-446.

²⁶⁰ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 2, s. 454-455.

²⁶¹ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 2, s. 455; Taberî, *Târîhu’l-ümem ve’l-mülûk*, c. 2, s. 571.

²⁶² Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 2, s. 455-456; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, c. 3, s. 204.

3.2. Gazvenin Sonucu

5/627 yılı Zilkade ayında gerçekleşen²⁶³ ve 10, 15 ya da 20 gün süren kuşatma²⁶⁴ her iki taraf arasında karşılıklı ok ve taş atmalar şeklinde sürmüştür.²⁶⁵ Ancak bu şekilde bir netice alınmamış ve sonrasında çıkan bir kasırğa sonrasında düşman kuvvetlerinin çadırları yerlerinden sökülmiş, eşyaları dağılmıştır.²⁶⁶

Hz. Peygamber'in düşman kuvvetlerinin durumunu öğrenmesi için gönderdiği Huzeyfe b. el-Yeman'ın anlattığına göre, Ebû Süfyân; atların ve develerin helak olduğunu, Benî Kurayza'nın kendilerine ihanet ettiğini, kasırganın her şeyi dağıttığını ve bu sebeple geri dönmek istediğini söylüyordu. Huzeyfe daha sonra Gatafânlıların yanına varmış, onların da geri döndüklerini görmüş ve bu haberi hemen Hz. Peygamber'e ilemiştir.²⁶⁷ Huzeyfe'nin verdiği haberin ertesi gününde Kureyş ve Gatafân birliklerinden hiç kimse savaş meydanında kalmamış, hepsi kaçıp gitmişlerdir.²⁶⁸ Gazvenin neticesinde Müslümanlardan altı kişi şehit olmuş; müşriklerden ise üç kişi öldürülmüştür.²⁶⁹ Daha sonra Hz. Peygamber, Benî Kurayza'nın üzerine yürümüş ve onları kalelerinde on beş²⁷⁰ gün boyunca kuşatmıştır.²⁷¹ Kuşatma sonrası Benî Kurayza Yahudilerinin erkeklerinin öldürülmesi, kadın ve çocuklarının esir edilmesi ile mallarının paylaşılmasına hükmedilmiştir.²⁷²

3.3. Gazvenin Etkileri

Kureyş başta olmak üzere Benî Kurayza ve Gatafan'ın Müslümanlara yönelik gerçekleştirdiği bu savaşın hem Müslümanlar hem de adı geçen topluluklar üzerinde birçok etkisi olmuştur:

3.3.1. Müslümanlar

Mekkeliler bu savaştan sonra Müslümanlara bir daha saldıramamışlardır. Bunun yanı sıra Medine'deki son Yahudi kabilesi olan Benî Kurayza'nın erkeklerinin

²⁶³ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 440; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 62.

²⁶⁴ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 491; İbn Sa'd sadece on beş rakamını zikreder. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 65.

²⁶⁵ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 465.

²⁶⁶ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 448; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 218.

²⁶⁷ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 488-490; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 220.

²⁶⁸ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 491; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 66.

²⁶⁹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 496; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 245; İbn Sa'd Müslümanlardan beş kişiyi, müşriklerden ise bir kişiyi sayar. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 66.

²⁷⁰ İbn Hişâm bu süreyi yirmi beş olarak zikreder. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 223.

²⁷¹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 496; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 71.

²⁷² Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 512; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 229.

öldürülmesi sebebiyle de Müslümanlara dönük şehirdeki tehdit ortadan kalkmıştır. Bu vesileyle Müslümanlar Medine'deki hakimiyetlerini pekiştirmişlerdir. Medine içerisinde artık kendilerine düşmanlık yapacak bir güç kalmamıştır. Ayrıca Arap kabileleri üzerindeki etkinliklerini de artırmışlardır.

3.3.2. Mekkeliler

Mekkeli müşrikler ve müttefikleri herhangi bir başarı elde edemeden memleketlerine dönünce onlar açısından en önemli etkisi şu olmuştur: Bu savaş sonrasında bir daha Müslümanlara taarruz etme fırsatı ve gücünü kendilerinde bulamamışlardır. Hz. Peygamber de: *“Artık biz onlara saldıracağız, onlar bize saldıramayacaklar.”* demiştir.²⁷³

Henek Gazvesi'nden sonra Hz. Peygamber, Kureyş'e ait bir kervanın Şam tarafından Mekke'ye gitmekte olduğunu haber alınca Zeyd b. Hârise komutanlığında 170 kişilik bir birliği kervanın yolunu kesmek üzere yollamış ve kervandan yüklü miktarda ganimet elde etmişlerdir.²⁷⁴ Elde edilen bu ganimet Müslümanların ekonomik olarak rahat etmelerini sağlamıştır.²⁷⁵ Kureyş ise Henek sonrası aldığı bu ekonomik darbe ile prestijlerini bir kez daha kaybetmişlerdir.

3.3.3. Münafıklar

Heneklerin kazılması esnasında sürekli Müslümanların motivasyonunu düşürmeye çalışan münafıklar Müslümanların gazveyi kazanmaları neticesinde Medine'de artık eski etkilerini yitirmişlerdir.²⁷⁶

3.3.4. Yahudiler

5/627 senesinin Zilkade ayının bitimine yedi gün kala²⁷⁷ Benî Kurayza kabilesi de Gatafân, Kureyş ve müttefikleri dağılınca Müslümanlarla baş başa kalmışlar ve antlaşmaya aykırı davranışları sebebiyle erkekleri öldürülmüş, kadın ve çocukları esir edilmiştir. Ancak Hz. Peygamber esirlere hiçbir zaman kötü davranmamış, *“Esirlere iyi davranın, istirahat ettirin, kanıncaya kadar su*

²⁷³ Buhârî, el-Meğazî, 5/4109.

²⁷⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 83.

²⁷⁵ Temir, *Hz. Zeyd b. Hârise*, s. 64.

²⁷⁶ Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 173.

²⁷⁷ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 496; İbn Sa'd sadece Zilkade ayında gerçekleştiğini belirtir. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 70.

ihtiyaçlarını giderin, güneş ve silahların sıcağını üzerlerinde toplamayın.” diyerek esirlere iyi davranılmasını emretmiştir.²⁷⁸ Bu neticeyle Medine’de yaşayan Yahudi nüfuzu tamamen kırılmıştır.

Benî Kurayza’nın haberi Hayber Yahudileri arasında da üzüntü ve korkuya sebep olmuştur. Benî Nadir Yahudilerinden Sellam b. Mişkem, Kinâne b. Rebîa ve Hayber Yahudileri bu olay hakkında tartışırken Sellam b. Mişkem’in şu sözü söylemesi manidardır: “*Artık Yahudiler Hicaz’da barınamayacaklardır.*” Sellam, Benî Kurayza’nın başına gelenlerin aynısının kendi başlarına da gelmemesi için Arapların desteğini almaksızın Hayber, Teyma, Fedek ve Vadilkura Yahudileriyle birleşerek Müslümanlara saldırmayı teklif etmiştir.²⁷⁹

Hendek kuşatmasının kaldırılıp Kurayza Yahudileri hakkında hüküm verildikten sonra Hz. Peygamber Yahudiler’den Ebû Rafi’ Selam b. Ebi’l Hukayk’ın öldürülmesi için izin isteyen Hazrec kabilesine izin vermiştir. Bunun sebebi Ebû Rafi’nin Hendek Gazvesi’nde müttefik güçlerin Müslümanların üzerine saldırması için çalışmasıdır.²⁸⁰ Böylelikle Yahudilere bir gözdağı verilecek ve başka Yahudi kabilelerinin Müslümanlara saldırması engellenmiş olacaktı. Bu görev için Hazrec’ten Benî Seleme’den Abdullah b. Atik, Mes’ud b. Sinan, Abdullah b. Üneys, Ebû Katade el-Haris b. Rebi’ ve onların antlaşmalarından Huzaî b. Esved gönüllü olmuştur.²⁸¹ Bu beş kişi 6/628 senesi Ramazan ayında²⁸² Hayber’e gidip bir şekilde Ebû Rafi’nin evine girmişler ve onu öldürmüşlerdir.²⁸³

3.3.5. Arap Yarımadası

Oldukça kalabalık bir ordu karşısında Müslümanların savaşı kazanması, Uhud sonrası Müslümanlara karşı fırsat kollayan bölgedeki diğer Arap kabilelerinin cesaretlerinin kırılmasına sebep olmuştur. Bazı Arap kabileleri İslâm’ı öğrenmek için Medine’ye elçi göndermeye başlamışlardır.²⁸⁴

²⁷⁸ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 514.

²⁷⁹ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 530-531.

²⁸⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 266; İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 2, s. 87.

²⁸¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 268; İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 2, s. 88; İbn Kayyim, Ebu Katade ve Haris b. Rebi’yi iki farklı kişi olarak zikretmiştir. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me’âd*, c. 3, s. 315.

²⁸² İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 2, s. 87.

²⁸³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 268; İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 2, s. 88.

²⁸⁴ Mahmudov, *Hz. Peygamber’in Savaşları*, s. 173.

Hendek Gazvesi'nden sonra Hz. Peygamber, Benî Lihyân kabilesi üzerine 6/628 senesi Rebiülevvel ayının başında Müslümanlardan 200 kişiyle beraber ashâbının intikamını almak için yola çıkmıştır. Ancak bu kabile Müslümanların kendileri için geldiklerini haber alınca dağ başlarına kaçmışlar ve herhangi bir savaş vuku bulmamıştır. Daha sonra Usfân denilen yere kadar gitmiş ve “*Kureyş, bu durumumuzdan haberdar olacak ve onların üzerine yürüdüğümüzü zannedip korkacaklardır.*” buyurmuştur.²⁸⁵ Bu sözden de anlaşıldığı üzere bu savaşla birlikte hem Arap kabileleri hem de Mekke müşriklerine bir gözdağı verilmiştir.

Hendek Gazvesi'nde Fezâre kabilesinin lideri olan Uyeyne b. Hısn²⁸⁶ muhtemelen bu savaşta kazanamadığı ganimeti daha sonra Müslümanlara bir baskın yapıp elde etmeye çalışmıştır. Uyeyne, 6/628 senesinin Rebiülahir ayının üçünde Çarşamba gecesi 40 atıyla Müslümanlara ani bir baskın yapmış, Ebû Zer'in oğlunu öldürmüştür.²⁸⁷ Bu gazvede Müslümanlardan bir kişi şehit olmuş, düşman saflarından ise dört kişi öldürülmüştür.²⁸⁸

Hendek Gazvesi'nden sonra müşrikler artık Müslümanlara ciddi bir saldırıda bulunmayı göze alamamışlardır. Hz. Peygamber çevredeki Arap kabilelere olası saldırıları önlemek üzere ya da istihbarat amaçlı seriyyeler düzenlemiştir. Bu seriyyeler neticesinde de ya düşman birlikleri daha toparlanamadan dağıtılmış ya da Ebû Rafî' örneğinde de olduğu üzere İslâm'a düşmanlık yapanlar ortadan kaldırılmıştır. Bu seriyyelerin bir neticesi de seriyye komutanları ileriki yıllarda yapılacak olan fetih hareketleri için tecrübe sahibi olmuşlardır.

Hendek Gazvesi'nin fikhî etkileri zikredilecek olursa; iki Müslüman grup, farkında olmadan çatışmaya girmiş ve bunun neticesinde bazı Müslümanlar yaralanmış ve şehit olmuştur. Hz. Peygamber, yara alanların Allah yolunda yara aldıklarını, öldürülenlerin de şehit olduğunu belirtmiş ve herhangi bir kısas veya diyetten bahsetmemiştir.²⁸⁹ Yine bu savaş esnasında müşriklerin yoğun saldırısı neticesinde Müslümanlar birkaç vakit namazını vaktinde kılamamışlardır. Fakihler bu durumu kaza namazları konusunda delil olarak göstermektedirler.²⁹⁰

²⁸⁵ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 536; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 274-275.

²⁸⁶ Bünyamin Erul, “Uyeyne b. Hısn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/241.

²⁸⁷ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 537-539.

²⁸⁸ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 549.

²⁸⁹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 474; Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 171.

²⁹⁰ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 472-473; Şâmi, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, c. 4, s. 381-382; Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 171.

Hiz. Peygamber'in Gatafân kabilesine savaştan çekilmeleri karşılığında Medine hurmalarının üçte birini vermeyi teklif etmesi,²⁹¹ Müslümanların ciddi bir tehlike karşısında düşmana mal vermesinin caiz olduğunu göstermektedir.

Ayrıca savaş esnasında yeni Müslüman olan Nuaym b. Mes'ud'un düşman kabilelerin arasını açmak için Hiz. Peygamber'in tavsiyesiyle elinden geleni yapması, bu konuda "savaşın bir hile" olduğu prensibini doğurmuş ve bu taktik sonraki yıllarda da mecbur kalındığında kullanılmıştır.²⁹²

Hiz. Peygamber'in Benî Kurayza Yahudileri içerisinden savaşa bilfiil katılmayan kadın ve çocukların öldürülmemesini emretmesi²⁹³ hem İslâm'ın rahmet dini olduğunu hem de İslâm savaş hukukunu gözler önüne sermektedir. Yine Hiz. Peygamber esirlerin dağıtımında anne ve çocukların birbirlerinden ayrılmalarını yasaklamıştır²⁹⁴ ki bu durumun aksinin caiz olmadığını göstermektedir.

3.3.6. Kur'an'a Yansıması

Kur'an-ı Kerim'de Ahzâb Gazvesi aynı adı taşıyan Ahzâb suresinde şu şekilde anlatılmaktadır:

*"Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani ordular üzerinize gelmişti de Biz onların üzerine bir rüzgar ve göremediğiniz ordular yollamıştık. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir."*²⁹⁵

Allah, burada Müslümanlara, müşriklerin nasıl hezimete uğratıldığı ile ilgili bir nimetini hatırlatıyor. Sonrasında gelen âyetlerde ise Müslümanların içinde buldukları ruh hali tasvir ediliyor:

*"Hani onlar size hem üst tarafınızdan hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti. Siz de Allah'a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz. İşte orada Mü'minler imtihan edildiler ve şiddetli bir şekilde sarsıldılar."*²⁹⁶

Müslümanlar ayrı bir imtihan içindeyken münafıklar da Medine içerisinde fitne çıkarmaya çalışıyorlar. Allah da onların bu durumunu, akidelerinin yanlışlığını

²⁹¹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 477; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 206-207.

²⁹² Mahmudov, *Hiz. Peygamber'in Savaşları*, s. 171.

²⁹³ Buhârî, *Cihad ve Siyer*, 4/3014, 3015; Müslim, *Cihad ve Siyer*, 3/1744; Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kamil Karabelli (Dimaşk: Daru'r Risaleti'l Aleml, 2009), *Cihad*, 4/2668.

²⁹⁴ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 524.

²⁹⁵ el-Ahzâb, 33/9.

²⁹⁶ el-Ahzâb, 33/10-11.

Hizmeti Peygamber'e haber veriyor ve onlara karşı dikkatli olmaları konusunda uyarıda bulunuyor:

*"Hani münafıklar ve kalplerinde hastalık olanlar, 'Allah ve Resulü bize, ancak aldatmak için vaadde bulunmuşlar.' diyorlardı."*²⁹⁷

*"Hani onlardan bir grup, 'Ey Yesrib halkı! Sizin burada kalma imkanınız yok. Haydi geri dönün!' demişti. Onlardan bir başka grup da 'Evlerimiz açık (korumasız)' diyerek Peygamber'den izin istiyorlardı. Oysa evleri açık değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı."*²⁹⁸

*"Eğer Medine'nin her tarafından üzerlerine gelirse ve orada karışıklık çıkarmaları istenseydi, onu mutlaka yaparlardı; o konuda fazla gecikmezlerdi. Andolsun ki onlar, daha önce geri dönüp kaçmayacaklarına dair Allah'a söz vermişlerdi. Allah'a verilen söz ise sorumluluk gerektirir."*²⁹⁹

*"De ki: 'Eğer siz ölümden ya da öldürülmekten kaçırıyorsanız, kaçmak size asla fayda vermeyecektir. O takdirde bile (hayatın zevklerinden) pek az yararlandırılırsınız.' De ki: 'Eğer Allah size bir kötülük dilerse, sizi Allah'tan koruyacak kimdir? Yahut size bir rahmet dilerse, buna engel olacak kimdir?' Onlar kendilerine Allah'tan başka hiçbir dost ve hiçbir yardımcı bulamazlar. Şüphesiz Allah içinizden, savaştan alıkoyanları ve kardeşlerine, 'Bize gelin.' diyenleri biliyor."*³⁰⁰

Münafıkların savaş esnasındaki tavırları, Müslümanlara karşı içlerinde besledikleri kötülük anlatılarak, onların iman etmedikleri ve bu sebeple amellerinin de boşa çıkacağı bildiriliyor:

*"Size katkıda cimri davranarak savaşa pek az gelirler. Korku geldiğinde ise, üzerine ölüm baygınlığı çökmüş kimse gibi gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince de ganimete karşı aşırı düşkünlük göstererek sizi keskin dilleriyle incitirler. İşte onlar iman etmediler. Allah da onların amellerini boşa çıkardı. Bu, Allah'a kolaydır. Düşman birliklerinin gitmediğini sanıyorlar. Düşman birlikleri (bir daha) gelecek olsa, isterler ki, bedevilerin arasında bulunsunlar da size dair haberleri sorsunlar. İçinizde bulunsalardı da pek az savaşırlardı."*³⁰¹

²⁹⁷ el-Ahzâb, 33/12.

²⁹⁸ el-Ahzâb, 33/13.

²⁹⁹ el-Ahzâb, 33/14-15.

³⁰⁰ el-Ahzâb, 33/16-18.

³⁰¹ el-Ahzâb, 33/19-20.

Kur'an-ı Kerim, Müslümanlara, Hz. Peygamber'e uymaları gerektiğini emrediyor ve asıl iman edenlerin vasıflarını aktarıyor:

“Andolsun, Allah'ın Resulünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman ve Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır. Mü'minler, düşman birliklerini görünce, 'İşte bu, Allah'ın ve Resulünün bize vaad ettiği şeydir. Allah ve Resulü doğru söylemişlerdir' dediler. Bu, onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır. Mü'minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah'a verdikleri söze sadık kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir.”³⁰²

Müslümanların imtihan edilmesinin sebebi ise bu âyette açıklanarak devamında kafirlerin savaşta mağlubiyetinden bahsediliyor:

“Bunun böyle olması Allah'ın, doğruları, doğrulukları sebebiyle mükafatlandırması, dilerse münafıklara azap etmesi yahut onların tövbesini kabul etmesi içindir. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah, inkar edenleri, hiçbir hayra ulaşmaksızın kin ve öfkeleriyle geri çevirdi. Allah, savaşta mü'minlere kafi geldi. Allah, kuvvetlidir, mutlak güç sahibidir.”³⁰³

Gazve esnasında müşriklere yardım eden Benî Kurayza'nın ve Müslümanların durumu ise burada anlatılıyor:

“Allah, kitap ehlinde olup müşriklere yardım edenleri kalelerinden indirdi ve kalplerine büyük bir korku saldı. Siz onların bir kısmını öldürüyor, bir kısmını da esir ediyordunuz. Allah, sizi onların topraklarına, yurtlarına, mallarına ve henüz ayak basmadığınız topraklara varis kıldı. Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”³⁰⁴

Sonuç olarak Hendek Gazvesi ile ilgili Ahzâb suresinde 19 âyet tespit edilmiştir.

Ahzâb suresinin 9-24. âyetleri gazve anını aktarırken, gazve sonrasında Müslümanların, müşriklerin ve Benî Kurayza'nın durumunu ise 25-27. âyetler anlatmaktadır.

Müslümanlar ve münafıklar için bir imtihan olan Hendek Gazvesi ile ilgili bu ayetler bizlere zorluk anlarında bile Hz. Peygamber'in emrine itaat etmemiz

³⁰² el-Ahzâb, 33/21-23.

³⁰³ el-Ahzâb, 33/24-25.

³⁰⁴ el-Ahzâb, 33/26-27.

gerektiğini emretmektedir. Zira zorluk anlarında Müslümanlar ile münafıkları birbirinden ayıran en önemli hususun bu olduğu ayetlerden anlaşılmaktadır.

Bedir Gazvesi'nde olduğu gibi bu gazvede de gerçekten inanarak savaşan bir topluluğun kendilerinden üstün bir topluluğa karşı Allah'ın değişmez yasalarına uyulduğu takdirde galip gelebileceği anlaşılmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEKKE’NİN FETHİ

Bu bölümde Hz. Peygamber’in Kureyş’le yaptığı son gazve olan Mekke üzerine sefere çıkmasının sebepleri ve bu gazvenin neticesi kısaca aktarılacak sonrasında fethin etkileri incelenecektir.

4.1. Gazvenin Sebebi

Hudeybiye’de Müslümanlar ve Kureyş arasında imzalanan antlaşmaya göre taraflar on sene boyunca ateşkes kararı almıştı. Bu antlaşma sonrasında Huzâa Müslümanlarla, Benî Bekir ise Kureyş ile dostluk antlaşması yapmıştı.³⁰⁵ Ancak Benî Bekir daha önce aralarındaki husumetten ötürü Huzâalılara saldırmak için Kureyş’ten yardım istemiş, Kureyşliler ise Ebû Süfyân hariç bu işe silah, at ve adamlarla gizli bir şekilde destek vereceklerini belirtmişti.³⁰⁶ Bunun üzerine Benî Bekir bazı Kureyş eşrafından da destek alarak Huzâalılara saldırmış, onlardan birçok ferdi öldürmüştü.³⁰⁷ Bu saldırıdan kurtulan Amr b. Sâlim el-Huzâî, Hz. Peygamber’in huzuruna gelip durumu anlatmış ve aralarındaki dostluk antlaşmasına dayanarak kendisinden yardım istemişti.³⁰⁸ Hudeybiye Antlaşması’nın ihlali ve Müslümanlara karşı gerçekleştirilen bu saldırı Mekke’nin fethi için gerekçe oluşturmuştu.

³⁰⁵ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 2, s. 611-612; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, c. 3, s. 320.

³⁰⁶ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 2, s. 783.

³⁰⁷ Zührî, *el-Meğazî*, s. 77; Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 2, s. 783-784; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, c. 4, s. 4.

³⁰⁸ Vâkıdî, *Kitâbu’l-Meğazî*, c. 2, s. 789; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, c. 4, s. 10.

Hz. Peygamber Kureyş'e ulti­matom göndererek, Benî Bekir'le olan ittifaklarından vazgeçmelerini ya da öldürülen Huzâa mensuplarının diyetlerinin ödenmesini talep etmiştir. Ancak Kureyş bu teklifleri kabul etmeyince Hz. Peygamber Kureyş'in yapılan antlaşmayı ihlal ettiklerini belirterek savaş hazırlıklarına başlamıştır.³⁰⁹

4.2. Gazvenin Sonucu

6/628 yılında³¹⁰ yapılan ve yirmi iki ay süren³¹¹ Hudeybiye Antlaşması'nı ihlal etmeleri neticesinde Hz. Peygamber, 8/630 yılı Ramazan ayında³¹² Kureyş'e karşı bu gazveyi gerçekleştirmek üzere yola çıkmıştır. Hz. Peygamber Mekke'ye girmeden önce antlaşmayı yenilemek için yanına gelen Ebû Süfyân'ın teklifini kabul etmemiştir.³¹³ Ebû Süfyân daha sonra Hz. Abbâs'ın ısrarlı teklifi üzerine Müslüman olmuş³¹⁴ ve Hz. Peygamber kendisini taltif ederek onun evine sığınanların, Kâbe'ye sığınanların ve kendi evlerine sığınanların selamette olacağını söyleyerek Mekke'ye göndermiştir.³¹⁵ Hz. Peygamber, Mekke'ye girdiğinde kendisine karşı koyanlar dışında ve Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh, Abdullah b. Hatal, Mikyas el-Kinanî ve diğer bir kaç kişi hariç kimseye zarar verilmemesini emretmiştir.³¹⁶

Hz. İbrâhim ve oğlu Hz. İsmâil tarafından ibadet için inşâ edilen Kâbe³¹⁷ putlardan arındırılarak tekrar eski haline çevrilmiştir. Kâbe'nin anahtarı elinde bulunan ve daha önce Müslüman olan Osman b. Talha'dan bu görevi almamış, anahtarı tekrar kendisine teslim etmiştir.³¹⁸ Hz. Peygamber, insanları Kâbe etrafında toplayıp onlara şöyle hitap etmiştir: “*Ey Kureyş topluluğu! Size nasıl davranmamı bekliyorsunuz?*” Onlar da: “*Sen kerîm bir kardeş ve kerîm bir kardeşin oğlusun.*”

³⁰⁹ Zührî, *el-Meğâzî*, s. 77; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 2, s. 786-791.

³¹⁰ Muhammed Hamîdullah, “Hudeybiye Antlaşması”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/297.

³¹¹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 2, s. 624.

³¹² Zührî, *el-Meğâzî*, s. 76.

³¹³ Zührî, *el-Meğâzî*, s. 77; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 2, s. 792; İbn Hişâm'da Hz. Peygamber'in Ebû Süfyân'ın teklifine cevap bile vermediği zikredilir. İbn Hişâm, *Sîret*, c. 4, s. 13.

³¹⁴ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 2, s. 815.

³¹⁵ Zührî, *el-Meğâzî*, s. 78-79; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 2, s. 818.

³¹⁶ Zührî, *el-Meğâzî*, s. 80; Vâkıdî, Hz. Peygamber'in altı erkek ve dört kadının ölüm emrini verdiğini belirtir ve Zührî'nin saydıklarına ek olarak İkrime b. Ebî Cehil, Hebbar b. el-Esved, el-Huveyris b. Nukayz, Hind bt. Utbe, Amr b. Haşim'in cariyesi Sare ve Ebû Hatal'ın iki cariyesi Kureyna ve Kureybe veya Fertena ve Ernebe'yi zikreder. Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 2, s. 825-827.

³¹⁷ el-Bakara, 2/125.

³¹⁸ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 2, s. 837-838; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 34.

deyince “*Gidiniz, siz artık serbestsiniz.*” buyurmuş³¹⁹ ve onların ne mallarına ne de canlarına bir zarar vermiştir. Mekkelilerin büyük çoğunluğu daha sonra akın akın yanına gelmiş ve kendisine İslâm üzere biat etmişlerdir.

Mekke'nin fethinde Müslümanlardan 2 kişi ölmüş, müşriklerden ise ölüm emri verilip de öldürülenler hariç 24 kişi öldürülmüştür.³²⁰

4.3. Gazvenin Etkileri

Hz. Peygamber önderliğindeki Müslümanların Mekke'ye yönelik gerçekleştirdiği bu gazvenin başta Müslümanlar olmak üzere Arap Yarımadası üzerinde sosyal, siyasî, ekonomik ve dinî birçok etkisi olmuştur:

4.3.1. Müslümanlar

Mekke'nin fethinden sonra hem Mekke'deki hem Medine'deki hem de civardaki Arap kabilelerinden Müslüman olanlar bu fetih ile beraber büyük bir huzura ve refaha kavuşmuşlardır. Çünkü Mekkeliler de artık ya Müslüman olmuş ya da İslâm'a boyun eğmiş ve Müslümanlar daha rahat bir şekilde tebliğlerini yapmayı sürdürmüşlerdir.

4.3.2. Mekkeliler

Hz. Peygamber gücü yettiği halde Mekke'yi kan dökmeden fethetmeye çalışmıştır. Savaş hukukuna göre, halkın öldürülmesi veya esir edilmesi emrini verebilecekken insanlara; evlerine, Ebû Süfyân'ın evine³²¹ ve Kabe'ye sığınanların selamette olacağını duyurmuş³²², kimsenin zarar görmesini istememiştir. Hz. Peygamber bu “*Emin belde*”³²³ halkını köleleştirmemiş, evlerin ganimet olarak dağıtılmasına müsaade etmemiş, hatta evlerine el konulan muhacirlerin evlerini geri almalarına dahi izin vermemiştir.

Müslümanların Mekke'ye girmesinden önce Ebû Süfyân'a sokağa çıkma yasağının ilan ettirilmesi, kan dökülmesine engel olmak için Hz. Peygamber'in seçmiş

³¹⁹ Vâkıdî'de “Bugün size kınama yoktur.” ifadesi geçmektedir. Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 835; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 34.

³²⁰ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 3, s. 875; İbnü'l-Esîr üç Müslümanın şehit olduğunu, müşriklerden ise on üç kişinin öldürüldüğünü belirtir. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, c. 2, s. 121; İbn Kayyim ise müşriklerden on iki civarında adamın öldürüldüğünü ifade eder. İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, c. 3, s. 457.

³²¹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 818.

³²² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 23; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, c. 3, s. 54.

³²³ et-Tîn, 95/3.

olduğu bir yoldur. Bu yöntem Mekke’de ölüm emri verilenler ve bazı küçük çaplı çatışmalar hariç tutulacak olursa ne derece doğru olduğunu göstermiştir.³²⁴

Mekke’nin Fethi ile beraber Ebû Süfyân’ın kabilesi olan Benî Ümeyye ile Hz. Peygamber’in kabilesi olan Benî Hâşim arasındaki ilişki de yumuşamaya başlamıştır. Hz. Peygamber’in özelde kendilerine genelde Mekkelilere karşı yaklaşımından ötürü Benî Ümeyye’ye mensup kişiler İslâm’a karşı tavırlarını değiştirmişlerdir.³²⁵

Benî Ümeyye’ye mensup bir kişi olan Attâb b. Esîd’in fetih günü Müslüman olup da Hz. Peygamber’in daha yeni Müslüman olmuş bu şahsı Mekke’ye vali tayin etmesi de bu tavrına güzel bir örnek teşkil etmiştir.³²⁶

Hudeybiye Antlaşması’nı imzalayanlardan biri olan Süheyl b. Amr yıllarca İslâm’dan uzak durmuş³²⁷ hatta antlaşma esnasında oğlu Ebû Cendel kaçıp Müslümanların yanına gelmiş, ancak antlaşma gereği Müslümanların tarafına geçmesine engel olmuştur.³²⁸ Bu tavrına rağmen Mekke’nin fethi sonrası diğer oğlu Abdullah, Hz. Peygamber’den babası için eman³²⁹ almış ve İslâm’a girmesine vesile olmuştur.³³⁰ Kureyş’in hatibi olan Süheyl, Bedir’de esir edildiği zaman Hz. Ömer: “*Ya Resulallah! Beni bırak, onun ön dişlerinden ikisini sökeyim de bir daha hiçbir yerde senin aleyhine konuşmaya kalkışmasın.*” demiştir. Hz. Peygamber: “*Ben dişlerini söktürerek ona işkence yapamam. Yaparsam, Allah da beni aynı azaba uğratur.*” diyerek Hz. Ömer’in teklifini kabul etmemiştir.³³¹ Süheyl, Hz. Peygamber’in vefatından sonra irtidat olayları esnasında yaptığı konuşmayla Mekke halkının dinden dönmelerini engellemiştir. Süheyl’in Müslüman olduktan sonra güzel bir İslâmî hayat yaşadığı rivayetler arasında yer almıştır.³³²

³²⁴ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 850.

³²⁵ İbrahim Sarıçam, *Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar)* (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), s. 197.

³²⁶ İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 6, s. 34-35.

³²⁷ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 847; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 319.

³²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 3, s. 320-321.

³²⁹ Terim olarak “güvenmek” manasına gelen bu kelime “korkmak”, “ihanet “etmek” kelimelerinin zıttıdır. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c. 13, s. 21; Güvenlik endişesi sebebiyle veya yabancı birinin gideceği şehir halkından birinin canını ve malını koruması hakkındaki talebine eman denilir. Temir, *Hız. Zeyd b. Hârise*, s. 37; Arap toplumunda bir kişi veya topluluk tarafından verilen can ve mal güvenliği ve bu güvenliği kapsayan süreçdir. Sami Erdem - Marmara Üniversitesi (ed.), *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları: Sempozyum, 1-2 Mayıs 2008 İstanbul* (Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), s. 731.

³³⁰ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 847.

³³¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 2, s. 320-321.

³³² İbn Habîb, *el-Münemmak*, s. 271-272.

Ebû Cehil'in oğlu ve ölüm emri verilenlerden olan İkrime için eşi Ümmü Hakîm, Hz. Peygamber'den eman almıştır.³³³ İkrime hakkında Hz. Peygamber ashâbına İkrime'nin yanında babasına sövmemeleri gerektiğini, çünkü ölüye yapılan hakaretlerin ölüye değil diriye zarar vereceğini belirtmiştir.³³⁴ Hz. Peygamber'in bu tavrı insanları kazanmada nasıl titiz davrandığını göstermektedir. Yine Hz. Peygamber, İkrime Müslüman olunca onu kucaklamış ve ona lütufta bulunmuştur.³³⁵ İkrime, Hz. Peygamber'in bu tavrı sonrası İslâm'a karşı mücadele ettiği yılları telafi etmek için ömrünün geri kalan kısmını İslâm uğruna daha büyük bir fedakarlıkla harcayacağına dair söz vermiştir.³³⁶ İkrime verdiği sözde sadakat göstermiş, Ridde savaşlarına katılmış ve sonunda da Yermük Savaşı'nda şehit olmuştur.³³⁷

İkrime özelinde Mekke'nin Fethi'nden sonra Müslüman olanlar hakkında İslâm'ı mecburen, gönülsüz bir şekilde kabul ettiklerini söylemek pek de olası görünmemektedir. Çünkü İkrime gibi Ebû Süfyan gibi şahıslar Hz. Peygamber'in vefatından sonra da bu din uğruna fetih hareketlerine katılmışlar ve içlerinden bazıları şehit olmuştur.³³⁸

Ümeyye b. Halef'in oğlu Safvân da Mekke'nin fethinden sonra öldürüleceğinden korkarak kaçmıştır.³³⁹ Umeyr b. Vehb kendisi için Hz. Peygamber'den eman almış ve yanına getirmiş; Safvân, kendisinden iki ay mühlet istemiş, Hz. Peygamber ise Safvân'a dört ay mühlet vermiştir. Ancak Safvân dört ay bitmeden Huneyn'den sonra Müslüman olmuştur.³⁴⁰

Hz. Peygamber'in bu tavrı sayesinde Mekke halkının üzerindeki korku ve endişe hali ortadan kalkmış, yukarıda da görüldüğü üzere insanların İslâm'ı tanımlarına vesile olmuştur.

³³³ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 851; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 43.

³³⁴ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 851; Alî Muhammed Muhammed Sallâbî, *Siyer-i Nebi*, çev. Mustafa Kasadar vd. (İstanbul: Ravza, 2012), c. 2, s. 548.

³³⁵ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 851-852; Sallâbî, *Siyer-i Nebi*, c. 2, s. 548.

³³⁶ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 852-853; Sallâbî, *Siyer-i Nebi*, c. 2, s. 549.

³³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 9, s. 565; Sallâbî, *Siyer-i Nebi*, c. 2, s. 550.

³³⁸ Belkıs Özsoy, *İkrime b. Ebû Cehil'in Hayatı ve İslam Tarihi'ndeki Yeri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), s. 74.

³³⁹ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 853; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 42.

³⁴⁰ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 853-855; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 42; Sallâbî, *Siyer-i Nebi*, c. 2, s. 546-547.

4.3.3. Münafıklar

Hendek Gazvesi esnasında Müslümanların moralini bozmaya çalışan münafıklar, bu defa kendileri için bir karargâh inşa etmişlerdir. Fetihten sonra gerçekleşen Tebuk Gazvesi sonrası, âyetin de tabiriyle Müslümanlara zarar vermek, Müslümanlar arasına ayrılık sokmak için inşa ettikleri bu yapıyı³⁴¹ Hz. Peygamber yıktırıştır.³⁴² Böylelikle münafıklar Müslümanlara bir kez daha zarar vermeden bertaraf edilmişlerdir.

4.3.4. Yahudiler

Hendek Gazvesi sonrası Medine’de Yahudi hâkimiyetinin tamamen kırılmıştır. Dolayısıyla Medine’de artık Müslümanlar aleyhine hareket eden bir Yahudi varlığı kalmamıştır. Öte yandan Hudeybiye sonrası Hz. Peygamber, 7/629 senesi Safer veya Rebiülevvel ayında³⁴³ Hayber Yahudileri üzerine yürümüştü³⁴⁴ ve onların kalelerini fethetmiş; ancak ihanet etmemek, toprağı işletmek ve gelirin yarısını Müslümanlara vermek şartıyla onları beldelerinde bırakmıştır.³⁴⁵ Dolayısıyla Mekke’nin fethi sonrası Yahudiler, Arap Yarımadası’nda İslâm’a karşı tehlike oluşturabilecek vaziyetten tamamen çıkmıştır.

4.3.5. Arap Yarımadası

Siyasî olarak bu fetih ile beraber Müslümanların karşısında putperestliğin hamisi konumunda bulunan ve civar kabileleri Müslümanlara karşı kışkırtan, ittifaklara sevk eden bir güç olan Kureyş kabilesi de İslâm’a boyun eğince Müslümanların önünde Arap Yarımadası’nda ciddi bir tehdit unsuru kalmamış oldu. Bu fethin bir diğer etkisi ise başta Kâbe’deki putların kaldırılması ile başlayan ve dört büyük putlardan olan Hübel³⁴⁶ ve Uzzâ³⁴⁷ gibi putların kırdırılması putperestliğin başta Mekke olmak üzere yarımadanın tamamından kaldırılmasının başlangıcı olmuştur.

³⁴¹ et-Tevbe, 9/107.

³⁴² Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 3, s. 1046; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 202.

³⁴³ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 634; İbn Sa’d Cemaziyelevvel ayında olduğunu belirtir. İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 2, s. 100.

³⁴⁴ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 634.

³⁴⁵ Zühri, *el-Meğazî*, s. 74; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 690.

³⁴⁶ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 832; İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 2, s. 127.

³⁴⁷ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 3, s. 873; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 69; İbn Sa’d, *Tabakât*, c. 2, s. 135.

Hız. Peygamber sadece Mekke'deki putları kaldırmakla kalmamış, “*din yalnızca Allah'ın olsun*”³⁴⁸ diye Arap Yarımadası'ndaki tüm putların yok edilmesi ve şirkin ortadan kaldırılması için etrafa bazı birlikler yollamıştır.

İlk olarak Hâlid b. el-Velîd'i 8/630 yılı Ramazan ayının bitimine beş gün kala Uzzâ putunu yıkmak üzere 30 kişilik bir birlikle yollamıştır.³⁴⁹ Bu put Nahle'de olup, Kureyş, Kinâne ve Mudar kabilelerinin taptığı bir puttur.³⁵⁰ Hız. Peygamber putu yıkmak için Hâlid'i gönderdiğinde Hâlid şunları söylemiştir: “*Ey Allah'ın Resulü! Ben babamı hatırlıyorum. Çekeceği ziyafetle Uzzâ putuna gelir, yüz deve ve koyunu getirir, onun için keserdi. Yanında üç gün kaldıktan sonra yanımıza neşe içinde dönerdi. Babamın üzerinde öldüğü dini ve bu putun üstünlüğüyle yaşayan anlayışını düşündüm. Duymayan, görmeyen, zararı ya da faydası olmayan bir taşta kurban kesecek kadar nasıl aldanmış.*” demiştir.³⁵¹ Bu sözlerden de anlaşıldığı kadarıyla muhtemeldir ki Hız. Peygamber, Hâlid'in kalbinde, zihninde cahiliyeye dair hiçbir bağlılık kalmaması diye böyle yapmıştır.

Hicretin 8. yılı Ramazan ayında Amr b. el-Âs'ı Süvâ' putunu yıkmak üzere bir birlikle görevlendirmiştir. Süvâ' putu Kur'an'da da geçtiği üzere Nûh kavminin tapmış olduğu bir puttu.³⁵² Hüzeyl kabilesi bu puta tapmaya başlamışlardı.³⁵³ Bu putun hizmetçisi, Amr'ı engellemeye çalışmış, onu yıkmaya gücünün yetmeyeceğini söylemiştir. Ancak Hudeybiye sonrası Müslüman olan Amr'ın kendisine verdiği cevap iman ettiğini göstermektedir. Ona bu putun işitmeyen ve görmeyen bir şey olduğunu söylemiş ve putu yıkmıştır. Bunun üzerine putun hizmetçisi de Müslüman olmuştur.³⁵⁴

Evs, Hazrec ve Gassan kabilelerine ait olan Menât putunu yıkmak üzere aynı senenin Ramazan ayında Sa'd b. Zeyd el-Eşhelî'yi bir birlikle beraber yollamıştır.³⁵⁵

³⁴⁸ el-Bakara, 2/193.

³⁴⁹ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 3, s. 873-874; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 69.

³⁵⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 69; Hakan Temir, *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı (Ortaya Çıkışından Hız. Peygamber Dönemine Kadar)* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), s. 228.

³⁵¹ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 3, s. 874.

³⁵² Nûh, 71/23.

³⁵³ Temir, *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı*, s. 228.

³⁵⁴ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 870; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 135-136; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, c. 3, s. 466.

³⁵⁵ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 870; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 136; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, c. 3, s. 466.

Tufeyl b. Amr ed-Devsî'yi ise aynı yılın Şevval ayında³⁵⁶ Amr b. Humeme'nin putu olan Zü'l-Keffeyn'i yıkmak üzere yollamıştır. Zü'l-Keffeyn, Devs ve Has'am kabilelerinin taptığı bir puttur ki³⁵⁷ Tufeyl bu putu ateşle yakmıştır.³⁵⁸

Hz. Peygamber'in putları ortadan kaldırmak üzere yolladığı kişiler genelde İslâm'a henüz yeni girmiş insanlardır. Aynı zamanda bu şahıslar kendi kabilesinin taptığı putları yıkmakla görevlendirilmişlerdir. Hz. Peygamber'in bunları tercih etmesinin sebebi muhtemelen kalplerinde cahiliye inancına dair hiçbir iz kalmasın dindedir.

Elçiler yılı olarak zikredilen hicretin 9. yılında Benî Temîm'den bir heyet gelip Hz. Peygamber ile görüşmüşler, bu görüşmeler sonrasında İslâm'ı tercih etmişlerdir.³⁵⁹ Benî Sa'd b. Bekr'den Dımâm b. Sa'lebe elçi olarak gelip Hz. Peygamber'le görüşmüş, bazı sorular sormuş, aldığı cevaplar üzerine Müslüman olmuştur. Daha sonra yurduna dönen Dımâm, kavmini İslâm'a davet etmiş ve onların da Müslüman olmalarına vesile olmuştur.³⁶⁰

Fetih ile beraber görüldüğü üzere Arap Yarımadası'ndaki kabilelerin büyük bir çoğunluğu Kur'an'da da beyan edildiği üzere³⁶¹ Hz. Peygamber'e elçiler göndermiş ve büyük topluluklar halinde İslâm dinine girmişlerdir.³⁶²

Kureyş İslâm'ı tercih edip, Mekke bir İslâm beldesi haline gelince Hevâzin ve Sakîf kabileleri³⁶³ Müslümanlara karşı cephe almışlardır. Mekke'nin fethi sonrası bu iki kabile bir araya gelip Hz. Peygamber'in ve Müslümanların üzerine yürüme kararı almışlardır. Öncelikle Hevâzin kabilesi lideri Mâlik b. Avf kabilesini toplamıştır.³⁶⁴ Hz. Peygamber 12 bin kişilik bir orduyla 8/630 yılı Şevval ayında³⁶⁵ yola çıkmıştır. Müslümanlardan bazıları çoklukları sebebiyle yenilgiye uğramayacakları düşüncesine kapılmışlardır.³⁶⁶ Gururları sebebiyle ve sayıca çok olmalarına rağmen yenilgiye uğrayacakken tekrar galip gelmişlerdir.³⁶⁷

³⁵⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 145.

³⁵⁷ Temir, *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı*, s. 227-228.

³⁵⁸ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 2, s. 870; İbn Sa'd, Tufeyl'in bu putu ateşle yaktığından bahsetmez. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 145.

³⁵⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 242-251.

³⁶⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 258-260.

³⁶¹ en-Nasr, 110/2.

³⁶² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 242.

³⁶³ Zührî, *el-Meğâzî*, s. 82; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 3, s. 885.

³⁶⁴ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 3, s. 885; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 70.

³⁶⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 138.

³⁶⁶ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 3, s. 889; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 139.

³⁶⁷ Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, c. 3, s. 903; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 88.

Sakîf kabilesi de Hevâzin kabilesi ile müttefik olup savaşa katıldıkları için Hz. Peygamber onları 8/630 yılı Şevval ayında³⁶⁸ kendi kalelerinde kuşatmış,³⁶⁹ ancak bu kuşatma zaferle sonuçlanmamıştır.³⁷⁰ Sakîf kabilesine beddua etmesini isteyen ashâbın bu teklifine karşılık Hz. Peygamber bu kabile hakkında hidayet bulmaları için dua etmiştir.³⁷¹

Sakîf ve Hevâzin kabileleri daha sonra İslâm'ı tercih etmişlerdir.³⁷² Hz. Peygamber, Hevâzin kabilesinin Müslüman olması üzerine onlardan esir olarak aldıkları eşlerini ve çocuklarını kendilerine geri vermiştir.³⁷³ Bu kabilenin lideri Mâlik b. Avf'ı da Hevâzin ve Fehm kabileleri üzerine komutan tayin etmiştir. Mâlik, daha sonra güzel bir İslâmî hayat yaşamıştır.³⁷⁴

Fethin fikhî etkileri incelenecek olursa; Hz. Peygamber'in bu gazvede orucunu bozması ve Ramazan'ın geri kalan günlerinde de oruç tutmaması³⁷⁵ savaş ve yolculuk sırasında orucu bozmanın caiz olduğuna delil olmuştur.³⁷⁶ Yine Hz. Peygamber'in fetih günü mut'a (müt'a) nikahını yasakladığı söylenir.³⁷⁷ Bir diğer husus ise Hz. Peygamber fetih sonrası on beş veya yirmi gün Mekke'de kalmış ve bu süre zarfında namazlarını seferî olarak kılmış ve kıldırmıştır.³⁷⁸ Bu durum da yolculukta olanların namazlarını kısaltarak kılabilceğinin delili olmuştur.

Hz. Peygamber fetih günü az önce de zikredildiği üzere putları hem kırmış hem kırdırmış hem de bu işten elde edilecek paranın da haram olduğunu belirtmiştir.³⁷⁹ Bu husus meşru olmayan bir işten elde edilen gelirin de haram olduğunu göstermektedir.

Fikhî bir hüküm de şudur: Hz. Peygamber ve ashâbının yaptığı gibi mübah bir savaş için Mekke'ye ihramsız girmek caizdir. Ancak hac ve umre için ihramsız

³⁶⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 145.

³⁶⁹ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 3, s. 923; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 130.

³⁷⁰ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 3, s. 937; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 138.

³⁷¹ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 3, s. 937; İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 146.

³⁷² Zührî, *el-Meğâzî*, s. 84; Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 3, s. 952.

³⁷³ Zührî, *el-Meğâzî*, s. 84; Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 3, s. 951; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 145.

³⁷⁴ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 3, s. 955; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. 4, s. 147-148.

³⁷⁵ Zührî, *el-Meğâzî*, s. 76; Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 802.

³⁷⁶ Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 258.

³⁷⁷ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 862; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, c. 3, s. 506.

³⁷⁸ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 871; İbn Sa'd'da on, on beş, on yedi veya on sekiz gün kaldığı rivayetlerine yer verilmektedir. İbn Sa'd, *Tabakât*, c. 2, s. 133; İbn Kesîr ise bu zikredilen rakamlara ek olarak on dokuz gün kaldığı rivayetine de yer verir. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, c. 6, s. 609.

³⁷⁹ Vâkîdî, *Kitâbu'l-Meğazî*, c. 2, s. 871.

girmenin caiz olmadığı konusunda ise mezhepler arasında ittifak vardır.³⁸⁰ Bu savaşın uluslararası arenaya da etkileri olduğu muhakkaktır. Antlaşmayı yenilemeye gelen Ebû Süfyân'ın öldürülmemesi elçilerin öldürülemeyeceğini göstermektedir. Ebû Süfyân her ne kadar kendi kabilesinden bir fert olsa da elçi statüsünde olduğu için Hz. Peygamber onun ölüm emrini vermemiştir.³⁸¹

Hudeybiye'de Müslümanların müttefiki olan Huzâalılara Benî Bekir'in saldırması ve müttefikleri olan Kureyş'in onlara destek vermesi, antlaşmanın bozulduğunu ve bu sebeple de Hz. Peygamber'in herhangi bir haber vermeden aniden onlara baskın yapması;³⁸² Ebû Süfyân'a Müslüman ordusunun izlettirilmesi, Müslümanların ordusunun heybetinin, güç ve kuvvetinin gösterilmesinin caiz olduğunu gösterir.³⁸³

Sonuç olarak Mekke'nin Fethi ve akabinde Tâif'in de fethiyle beraber Arap Yarımadası'nda büyük oranda bir birlik meydana getirilmiş ve Müslümanlar hem maddî hem de manevî anlamda bir güç kazanmışlardır. Müslümanların elde ettikleri bu zafer sebebiyle Mekke'nin Fethi bir dönüm noktası olmuştur.

4.3.6 Kur'an'a Yansıması

Kur'an-ı Kerim'de Mekke'nin fethi, Nasr suresinde şu şekilde anlatılmaktadır: Allah Peygamberine vermiş olduğu nimetleri hatırlatıyor ve bu nimetler karşısında şükretmesi, af dilemesi gerektiğini belirtiyor.

*“Allah'ın yardımı, fethi (Mekke fethi) geldiği ve insanların bölük bölük Allah'ın dinine girdiğini gördüğün zaman, Rabbini hamd ederek tesbih et ve O'ndan bağışlanma dile. Şüphesiz ki O, tövbeleri çok kabul edendir.”*³⁸⁴

Bu surenin ayetleri incelendiğinde bizlere verdiği mesajı açıklamaya geçmeden önce bazı kavramların açıklanması uygun olacaktır: “Allah'ın yardımı”ndan kastın indiği zaman dilimi de göz önünde bulundurulacak olursa özelde Kureyş'e genelde ise Arap Yarımadası'ndaki kabilelere karşı Müslümanların galip gelmesi olarak değerlendirilebilir.

³⁸⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, c. 3, s. 480.

³⁸¹ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, c. 3, s. 475.

³⁸² İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, c. 3, s. 474; Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 259.

³⁸³ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, c. 3, s. 479; Mahmudov, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, s. 259.

³⁸⁴ en-Nasr, 110/1-3.

İkinci olarak zikredilen “Fetih” kavramı da yine nüzul zamanıyla ilintili olarak değerlendirilecek olursa Mekke’nin Fethi olarak düşünülebilir. Ancak bununla beraber ayetin sonrasına bakıldığında Mekke’nin Fethi’nin yanında Tâif ve Hevâzin halkının İslâm’ı seçmesi yine Medine’ye Arap kabilelerinin İslâm’ı öğrenme amaçlı elçiler göndermesi de “Fetih” kavramıyla açıklanabilir.

Son olarak Allah’ın kuluna vermiş olduğu bu nimetlerin kıymetinin bilinip kendisine şükretmek, büyüklüğünün takdir edilmesi ve hatalardan ders çıkarmak gerektiği anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Hız. Peygamber'in Kureyş ile yapmış olduğu dört büyük gazvenin dinî, siyasî, ekonomik ve sosyal etkilerinin incelendiği çalışmanın nihayetinde öncelikle bu savaşların yerel mücadelelerden ziyade evrensel mahiyete haiz mücadeleler olduklarını yakinen tespit ettiğimizi söylemek gerek. Zira ilk bakışta bu savaşların her birisi öncelikle yerelde gerçekleşerek, mü'min-müşrik, Yahudi-Hristiyan ve münafıkları etkilediği, yarımada üzerinde büyük etki yarattığı fark edilse etkiler bunlarla sınırlı değildir. Nitekim her bir savaş Kur'an ve sünnete yansımış ve insanlığa verilebilecek ortak mesajlara dönüşmüşlerdir. Çünkü her savaş beraberinde bir hukuk getirmiş, insanların bakış açılarını değiştirmiş ve bundan sonra yapılacak olan savaşların temelini oluşturmuştur. Erken dönemlerde bu etkiyi fark eden Müslüman müellifler ilk çalışmalarını gazveler üzerine yapmış ve yazdıkları eserlerin temelini bahse konu gazveler oluşturmuştur. Böylelikle bu savaşlara izin verilmesindeki hikmet ve illet de bir kez daha anlaşılmuştur. Çünkü başta da söylediğimiz gibi savaş insanlığın bir olgusudur ve bu dünya var oldukça bu olgu devam edecektir. O halde bu işin rahmanî boyutunu ve sınırlarını öğrenmek için defaatla sınırların belirlendiği Kur'an ve sünnete müracaat etmek gerekir. Zira burada verilen metinlerde ilahi iradenin serbest bırakması sonucunda savaşa izin verilmiş ve en güçlü rakip olan Kureyş ile yapılan savaşlar üzerinden adalet, nizam, savaş hukuku, eserlere muamele, düşmanla mücadele vb. konular netleştirilmiştir.

Kureyş ile yapılan savaşların dinî etkisinin evrensel olduğu aşıkardır. Kur'an'da geçen âyetler incelenip değerlendirildiğinde içerdiği hükümler ve anlamları ile sadece indiği ortam ve zaman dilimiyle sınırlı kalmayıp aynı zamanda günümüze ve bizlere ışık tutmaktadır. Zaten Kur'an ve sünnetin de göstermek istediği hedef budur. Zira dini emirler, insanlığa dayatmacı bir yaklaşımdan ziyade hadise üzerinden en ideal davranış biçimini kazandırma prensine uygun şekilde bildirilmiştir. Bu noktada Kureyş ile yapılan mücadele zulme rıza gösteren topluluklarla yapılacak mücadelede en iyi örneklerdir diyebiliriz.

Kureyş ile yapılan gazvelerin büyük etkisinin yanında o güne ait etkilerinin de oldukça belirgin olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle Müslümanlar Kureyş ile yaptığı gazveler neticesinde Uhud Gazvesi hariç diğer üç büyük gazvede hem Medine içerisinde hem de Arap Yarımadası'nda siyasî olarak prestijlerini artırmışlardır. Ters

yönde etkilen müşrik cenahında ise taşlar yerinden oynamış ve her geçen gün güç kaybetmişlerdir. Kaybedilen güç siyasî dengelerin değişmesini beraberinde getirmiştir. Kureyş içerisinde iktidar, Ebû Cehil'in öncülüğündeki sert tutumlarıyla bilinen Benî Mahzûm'dan, diplomatik tavırlarıyla tanınan Benî Ümeyye'ye geçmiştir. Ayrıca Araplar arasında saygı duyulan ve kendisinden çekinilen Kureyş'in Müslümanlar karşısında almış olduğu mağlubiyetler, Müslümanların lehine Kureyş'in ise saygınlığının azalmasına sebep olmuştur.

Hz. Peygamber'in Bedir Gazvesi'nde almış olduğu galibiyet ve sonrasında gönderdiği seriyyelerle Kureyş'in ekonomik hayatına darbe vurmuştur. Böylelikle Müslümanlar her geçen gün güçlenmişlerdir. Kazandıkları galibiyetler neticesinde Medine içerisinde hem münafıklara karşı hem de Yahudilere karşı bir üstünlük elde etmişlerdir.

Hz. Peygamber'in yapmış olduğu bu gazveler neticesinde gerek Kureyş içerisinde gerek diğer Arap kabilelerinden İslâm dinini merak edip öğrenmeye gelenler olmuş, insanlar İslâm dinini tanıma fırsatı bulmuşlardır. Ayrıca özelde Mekke'nin Fethi genelde ise diğer gazveler Arap Yarımadası'nda diğer fetihlerin kapısını aralamıştır.

Son olarak zikredilen Kureyş ile yapılan gazveler kadar onlarla yapılan resmi temasların, insanî ilişkilerin ve antlaşmaların da ayrı bir öneme sahip olduğunu ifade edelim. Çünkü Kureyş o günkü dünyada İslâm dininin karşısında duran en büyük güç ve en entelektüel oluşumdu. Kâbe ehlinde olmaları ve ticaretle uğraşmaları onlara farklı bir hava katmıştı. Bu yüzden onlarla olan ilişkilerin de ayrı bir mercekle incelenmesinin alana katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Kur'an-ı Kerim Meâli*. çev. Halil Altuntaş - İbrahim Paçacı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.
- Algül, Hüseyin. "Gazve". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/488-489. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Apak, Âdem. *Ana Hatlarıyla İslâm Tarihi 1: Hz. Muhammed Dönemi*. İstanbul: Ensar, 24. Basım, 2020.
- Azimli, Mehmet. "Hz. Peygamber Dönemi Savaşlarında Meleklerin Yardımı Meselesi". *İslâmi Araştırmalar* 21/31 (2010), 172-183.
- Azimli, Mehmet. *Siyeri Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 11. Baskı, 2018.
- Balcı, İsrâfîl. "Bedir Savaşıyla İlgili Mucizevi Rivayetlerin Kur'ân, Hadis ve Tarih Verilerine Göre Kritiği". *İSTEM Dergisi* 13 (2009), 85-124.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ el-. *Ensâbu'l-eşrâf*. thk. Muhammed Hamîdullah. 13 Cilt. Mısır: Daru'l-Mearif, 1959.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr Nasır. 9 Cilt. Beyrut: Dar Tuk en-Necat, 2001.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnaût - Muhammed Kamil Karabelli. 7 Cilt. Dımaşk: Daru'r Risaleti'l Alemlî, 1. Basım, 2009.
- Erdem, Sami - Marmara Üniversitesi (ed.). *Genç Akademisyenler İlahiyat Araştırmaları: Sempozyum, 1-2 Mayıs 2008 İstanbul*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1., 2009.
- Erul, Bünyamin. "Uyeyne b. Hısn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/240-242. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Fayda, Mustafa. "Halîfe b. Hayyât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/301-303. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Fayda, Mustafa. "İbn Hişâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/71-73. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Fayda, Mustafa. "İbn İshâk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/93-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Güneş, Hüseyin. "Siyer Araştırmalarında Hadis Kaynaklarının Önemi". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 3 (2018), 55-66.
- Halîfe, Ebû Amr ibn Hayyât eş-Şeybânî el-Basrî. *et-Târîh*. thk. Ekrem Ziya Ömeri. Dımaşk: Daru'l Kalem, 1977.
- Hamîdullah, Muhammed. "Hudeybiye Antlaşması". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/297-299. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Hattâb, Mahmud Şîr. *Komutan Peygamber- Hz. Muhammed'in Askerî Dehâsı*-. çev. Ahmed Ağırakça. İstanbul: Bir Yayıncılık, 1988.
- Hizmetli, Mustafa. *İslâm Tarihinin İlk Kaynakları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları,

2018.

- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâluddîn Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî. *ed-Dürer fi'htisari'l-meğazî ve's-siyer*. thk. Dr. Şevki Dayf. Kahire: Daru'l-Mearif, 1982.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Absî el-Kûfî. *Kitâbü'l-Meğazî (Hz.Peygamber ve Dört Halife)*. çev. Ramazan Önal - Ahmet Şen. Ankara: Ankara Okulu, 2019.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed el-Hâşimî. *el-Muhabber*. Haydarabad: Dairetu'l-Mearifi'l-Osmaniyye, 1942.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed el-Hâşimî. *el-Münemmak fî Ahbâri Kureyş*. thk. Hurşid Ahmed Faruk. Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1985.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî. *Cevâmiu's-sîre ve hamsü resâ'ile uhrâ*. thk. Dr. İhsan Abbâs. Mısır: Daru'l-Mearif, 1900.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ'*. thk. Hafız Seyyid Aziz Bey. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübü's-Sekafi, 1987.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mecdi Fethi Seyyid. 5 Cilt. Tanta: Dar Sahabeti li't-Turas, 1995.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed. *Sîretü İbn İshâk*. thk. Ahmed Ferid Mezidi. Beyrut: Daru'l Kütübü'l-İlmiyye, 2004.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dimaşkî el-Hanbelî. *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd [Rasûlullah'in (s.a.) Yolunda]*. çev. Şükrü Özen. 6 Cilt. İstanbul: İklim, 2013.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâduddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin Türki. 21 Cilt. Beyrut: Daru Hicr, 2003.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâduddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddin. 9 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübül İlmiyye, 1998.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî. *el-Ma'ârif*. thk. Dr. Servet Ukkâşe. Kahire: Daru'l-Mearif, 1707.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sadr, 3. Basım, 1993.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001.
- İbn Seyyidinnâs, Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *'Uyûnu'l-eser fî fînûni'l-meğazî ve's-şemâ'il ve's-siyer*. Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1937.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *el-Kâmil fî't-târîh*. thk. Dr. Ömer Abdusselam et-Tedmuri. 11 Cilt. Beyrut: Daru'l Kitabi'l-Arabiyye, 2012.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdülmevcud. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübü'l-İlmiyye, 1994.

- Kuşcalı, Ali. *Abdullah b. Revahâ'nın Hayatı ve Şahsiyeti*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Mahmudov, Elşad. *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*. Ankara: İSAM, 2. Basım, 2018.
- Mübarek Furi, Safiyyürrahman. *Peygamber Efendimizin Hayatı ve Daveti*. çev. Halil İbrahim Kutlay. İstanbul: Risale, 12. Basım, 2017.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Daru İhyai'l Kütübi'l Arabî, ts.
- Özdemir, Serdar. "Seriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/565-566. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Özsoy, Belkıs. *İkrime b. Ebû Cehil'in Hayatı ve İslam Tarihi'ndeki Yeri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Pırlanta, İsmail. "Müşriklerin Hz. Peygamber'e Karşı Takındıkları Tavırlar -Ebû Süfyân Örneği-". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2018), 75-102.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-. *Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb*. çev. Doç. Dr. Suat Yıldırım vd. 23 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1988.
- Sallâbî, Alî Muhammed Muhammed. *Siyer-i Nebi*. çev. Mustafa Kasadar vd. 2 Cilt. İstanbul: Ravza, 2. Basım, 2012.
- Sarıçam, İbrahim. *Emevî-Hâşimî İlişkileri (İslâm Öncesinden Abbâsîlere Kadar)*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh es-. *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*. thk. Ömer Abdusselam Selami. 7 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 2000.
- Şâmî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf eş-. *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcud - Ali Muhammed Muavviz. 12 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü ibn Teymiyye, 2. Basım, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin Türki. 26 Cilt. Daru Hicr, 2001.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. 11 Cilt. Beyrut: Dar'ut-Turas, 1967.
- Temir, Hakan. *Arap Yarımadasında Kabile Hayatı (Ortaya Çıkışından Hz. Peygamber Dönemine Kadar)*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.
- Temir, Hakan. *Hız. Zeyd b. Hârise*. İstanbul: Beyan, 2020.
- Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-. *Hız. Peygamber'in (s.a.v.) Savaşları*. çev. Musa K. Yılmaz. İstanbul: İlk Harf, 2. Basım, 2016.
- Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-. *Kitâbu'l-Meğazî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-İlmiyye, 1989.

Yâkût, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn b. Abdillâh el-Hamevî. *Mu'cemü'l-Büldân*. 7 Cilt.
Beyrut: Daru Sadr, 2. Basım, 1995.

Zühri, Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh ibn Şihâb ez-. *el-Meğâzi (İlk
Dönem İslâm Tarihinde Savaşlar)*. çev. Mehmet Nur Akdoğan. Ankara:
Ankara Okulu, 2. Basım, 2020.

